دەربارەی ڕەچەڵەکی بەریتانیا و ئینگلیس

بنەچە و ئاخاوتنیان

دەربارەی ڕەچەڵەکی بەریتانیا و ئینگلیس بنەچە و ئاخاوتنیان

نووسەر: شێرکۆ عادل دەباغ

بابەت: مێژوو

هەڵەگر: گرووپی ماهان

دیزاینی ناوەوە: ئومێد محەمەد

بەرگ: ئارام عەلی

نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم ٢٠١٩

تـــــــــیراژ: ١٠٠٠ دانە

نرخ: ٢٠٠٠ دینار

چاپ: چاپخانەی

لە بەڕێوەبەرێتیی گشتیی کتێبخانەکان ژمارە سپاردنی (١٨٢٧)ی ساڵی ٢٠١٩ پێ دراوە

دەربارەی ڕەچەڵەکی بەریتانیا و ئینگلیس

بنەچە و ئاخاوتنیان

شێرکۆ عادل دەباغ

٢٠١٩

پێشکەشە بە:

کچ و کوڕەکەم: کەنیشکە و نالی.

هەروەها بە خوێنەری بەڕێز.

ئەم نووسراوە کورتکراوەی هەوڵێکە دەربارەی گەڕان بەدوای مێژووی کۆنی کۆچی خێڵە کوردە کۆنەکانی دانیشتووانی ناوچەکانی زنجیرە شاخەکانی زاگرۆس و کەنارەکانی ناوەڕاست و باکووری هەردوو ڕووباری دیجلە و فوڕات لە دۆڵی میسۆپۆتامیا کە ناسراوە بە کوردستان، هەوڵدانێکە بۆ دۆزینەوەی هێڵە مێژووییە ونبووەکانی ڕابردووی دووری چەندین سەدەی پێش مێژووی کۆنی زایینی و دەرخستنی ئاماژە مێژووییەکانە لە بواری کۆچی خێڵە کوردییەکان و خانەوادە ئایینییەکانی میتانییەکانە بەرەو ئەورووپا و بەریتەنیا لە ترسی ڕزگاربوون لە جینۆسایدی ئاشوورییەکان بەرەو دوورگەی ئارام و دوورەدەست. گەرچی چەندین ئەڵقەی ونبووی تیادا هەیە، بەڵام دەکرێ لە داهاتوودا ئەم نووسراوە ببێتە هەوێنی دۆزینەوەیان و ئەڵقە مێژووییە ونبووەکانی ڕابردووی پێ بدۆزرێتەوە و پەردە لەسەر ڕووی نهێنییە شاراوەکانی مێژووی کۆن هەڵبدرێتەوە.

سوپاس بۆ هەموو ئەو بەڕێزانەی هاوکارم بوون و بەتایبەتیش بۆ بەڕێز "خاتوو چیا سدیق"، کە هاوکاریی زۆری کردووە لە بواری سەرچاوە و داڕشتن و بەرهەمهێنانی ئەم نووسراوەدا. هەروەها سپاسی خاتوو باخان، کە ئەرکی کێشا لە کاری هەڵەگرییەکەیدا.

دەربارەی ناوی "بەریتانیا"

بەریتانیا (Britain): ناوی شوێنە، دوورگەیەکی گەورەیە و دەکەوێتە باکووری خۆرئاوای کیشوەری ئەورووپا. خێڵە کۆنەکانی سەڵتیك (Celtic) کە لە سەدەکانی حەوتەم و شەشەمی پێش زایین هاتوون و لە خوارووی بەریتانیا (Britain Isles) نیشتەجێ بوون، بە زمانی کۆنی سەڵتیکی (Proto-Celtic) دواون کە بە زمانی کۆنی بەریتانی (Old Bryhtain Language) ناسراوە و لە بەریتانیا و ئینگلتەرا بە کۆنترین زمان دادەنرێت.

ئەم سەڵتیکانە ناوی دوورگەی بەریتانیایان بە پرێتۆنی (Pretoni) وەك سەرەتاییترین ناوی بەریتانیا هێناوە، ئەگەرچی تا ئێستا هیچ سەرچاوەیەك لەئارادا نییە ڕوونی بکاتەوە ئەمانە ناو و ناونیشانی بەریتانیایان لە چ سەرچاوەیەکەوە هێناوە یان وەرگرتووە، بەڵام واتای ناوی پرێتاین (Pretain) لای سەڵتیکەکان بەم مەبەستانە دێت:

The Painted Ones or The Tattooed Folk[1]

وێنەکێشەکان یان خەڵکی تاتۆیی

لەگەڵ ئەمەشدا چەند سەرچاوەیەکی جیاواز هەن هەریەکە و بە شێوازێکی جیاواز شیکاری بۆ ناوی بەریتانیا دەکات، یەکێك لەوانە "فەرهەنگی ئۆکسفۆرد"ە بەم شێوەیە:

---

[1] Body Decoartion, Cunliffe, Barry, Oxford, 2012.

Britannia: bri-tan-yah: The Woman Wearin a Helmet and Carrying a Shield and Trident[2]

خانمی جەنگاوەری خودە لە سەری قەڵغانبەدەستی خاوەن ڕم

هەندێکی دیکە واتای ناوەکەی بە "ئەلبیۆن" دەبەن، کە دیـوارە سپییەکانی دەم دۆفەر دەگەیەنێت

Albion: The White Cliffs off Dover

هەنـدێکی دیکـەش بـە نموونـە وەك " Marshall Cavendish "These Islands" لێکـی دەداتـەوە بـە دوورگەییـەکان و ئەمانـە و چەندین بۆچوونی دیکە دەربارەی ناوی دوورگەی بەریتانیا.

لە نیوەی دووەمی دواهەمین هەزارەی پێش زایین و بەتایبەتییش لە نیوەی دووەمی سەدەی (٤پ. ز.) بـەدواوە، گریکـە کۆنـەکان لـە ڕێـی مێـژوونووس و جوگرافینـاس و کەشـتیوانە شـارەزاکانیانەوە هەروەك: " Pytheas of Massalin, Diodorus of Sicily, Strabo, Plinys, Ptolemy"، زۆر ڕوونـتر و بەرچـاوتر نـاوی بـەریتانیایان بـە برێتانیـك (Bretannike) یـان پرێتانیـك (Pretannike) هێنـاوە. سەرەڕای چەندین مێژوونووس و جوگرافیناسی دیکەی گریکـی کـۆن کە بە شێوەیەکی گشتی بە دوورگەی بـەریتانی (Britannic Island) ناوی هێنراوە.

---

[2] Oxford English Dictionary, Maarice Waite,7th edition, Oxford, 2012.

پاشتر و له دەمی بوونی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی لە بەریتانیا بەتایبەتی ماوەی نێوان ساڵانی (٤٦–٤١٠ز.)، لەلایەن ئیمپراتۆرەکانی وەك: (کلاودیوس، یولیوس قەیسەر، هادەریان و ئۆنتۆنی) بە (بەریتانیا – Britannia) ناو دەبرێت و باسی لێوە کراوە. بەڵام دوابەدوای کۆتاییهاتنی دەسەڵاتی ڕۆمانەکان لە بەریتانیا و لە کاتی کۆچی بەلێشاوی خێڵەکانی وەك Jutes, (Saxons, Anglo)ی دوورگەی یوت لاند (Jut Land) کە لە ئێستادا بە دانیمارك ناسراوە و ڕەچەڵەکی نەتەوەی ئینگلیس پێك دێنن و زمانی کۆنی ئینگلیسی یان ئەنگلۆ–ساکسۆن (Anglo-Saxon) دێتە ئاراوە و بە "Bryten" ئاماژە بە ناوی بەریتانیا دەکرێت. زمانی کۆنی ئینگلیسی بۆ زیاتر لە ٦ سەدە لە ئینگلتەرا و بەریتانیا خۆی دەچەسپێنێ و دەبێتە هەوێنی زمانی ئینگلیسی، بەڵام دواتر و بە هۆی گۆڕانکاریی سیاسی و هاتنەئارای شانشینە تازەکان بەتایبەتییش لە ساڵانی (١٠٦٦ز.) بەدواوە کە بە دەمی نۆرماندی ناسراوە (Norman Conquest)، گۆڕانکاریی زمانەوانی بەدوای خۆیدا دێنێ، ناوی بەریتانیا بە فەرەنسی کۆن بە "Bretaigne"، بە لاتینیش بە هەردوو شێوازی "Britannia" یان "Brittania" نووسراوە.

پاشان لە سەدەی ١٣ی زایینی بە "Bratons" و لە سەدەی ١٧ی زایینی بە "British Isles" ناوی هاتووە، لە ساڵی (١٩٢٢)ش بەدواوە بە "Britin" ناو براوە: شانشینە یەکگرتووەکانی

بەریتانیای مەزن و ئایرلاند United Kingdom of Great Britain and Irelan.

لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت سەرلەبەری ناوی "Britain Isles" هەمووی یەك ناوە و لە هەندێك کات و دەم و دەسەڵاتی جیاوازدا بە دوو پیتی (T) یان (N) نووسراوە، هەروەها بە پێشگرەکانی (B) یان (P) دەستی پێ کردووە و بە پاشگرەکانی (K) یان (C) کۆتایی هاتووە، بەمەش سەرلەبەری وشەکان و ناوەکان بوونەتە "Britanic" یان "Pritanik" کە ئەمانەش ناو و وشە و فۆنەتیکی "Britain"ە. وەك ئاماژەی بۆ کرا تەمەنی ناوی "Britain" لە بەڵگە هەرە کۆنەکانی خێڵەکانی سەلتیکەوە درێژ دەبێتەوە بۆ سەدەی حەوتەمی زایینی. ئەگەرچی تا ئێستاش هیچ بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نییە بۆ تەمەنی ئەم ناوهێنانە لەپێش سەلتیکەکان، بەڵام ڕەگی وشەی ناوی "Britanyah" یان "Britanic" دەگەڕێتەوە بۆ چەندین سەدە پێش ئەم ناوهێنانە وە سەرچاوەی برگەکانی ناوی بەریتانیا ئەگەڕێتەوە بۆ سەر زمان و برگە سۆمەریە کۆنەکان ، کە لەپاش خۆیان (سۆمەریەکان)وەك میراتیەکی ئاینی و کلتوری زمانەوانی بە میراتی بۆ نەوەکانی زاگرۆس – میسۆپۆتامیا ماوەتەوە و بەکار هاتووە و بەردەوامی هەیە تا ئەمڕۆ لە زمانی کوردی دا (کوڕ–دوو) وە لە زمانی سۆمەریدا [3] کە بە "Ki-en-Gi"

---

[3] سۆمەرییەکان (Sumerian) بە خۆیان وتووە "Ki-en-Gi" و لای ئەکەدییەکانیش بە "شومەر–مات" (Shumer-mat) ناویان براوە، وەك ئاماژەیەك

ناویان هـاتوه و زمانەکەشـیان بـە "Eme-Gir[٤]" ناسـراوە، لـە دوو بڕگە ناوی بەریتانیا پێك دێت (BAR +TAK)کە ناوی "Britak" یان هەروەها (BAR + TANNIA)"BRITANNIA پێك دەهێنێت.

بـۆ دانیشـتووانی دەشـتە گەرمـەکانی سـەر لێـواری هـۆڕە قامیشـەڵانەکانی خـوارووی مێسـۆپۆتامیا بـەکار هـاتووە. لـە ئـەنجامی کنەوپشـکنینە دێرینەناسـییەکان، نـاوی سۆمەرییەکان لەسەر ڕووی تاتە مێخییە ئەکەدییەکان دۆزرایـەوە. سـۆمەرییەکان یـان "Ki-en-Gi" کۆنترین شارستانیەتن کە نزیکەی ٣٥ سەدە پـێش زایـین نووسـینیان داهێناوە و خاوەنی سیستمی شارەدەوڵەت بوون لەخوارووی مێسۆپۆتامیا.

[٤] Eme-Gir: ناوی زمانی سۆمەرییەکانە کە لە ئێستادا هیچ شوێن و پێگەیـەکی لـە لیستی زمانـە جیهانییەکانـدا نییـە، خـاوەنی ڕێزمـانی تایبەتمەنـدی خۆیـەتی کـە زۆر نزیکـە لــە زمــان و ڕێزمــانی کــوردیی هاوچــەرخ و دەشــێت بــە یــەکێك لــە زمانــە زاگرۆسییەکان دابنرێت. نزیکەی ٣٥ سەدە پێش زایین بە شێوەیەکی سەرەتایی و لـە شێوەی وێنەدا بابەتە ژمێرییارییەکانینان لەسەر تاتەقوڕینەکان تۆمار دەکـرد، پاشـان لەگەڵ بەرەوپێشچوونی ڕەوتی ژیاری، گۆڕانکاری لە نووسینەکەدا هاتە ئـاراوە و بـوو بە ئەلفوبێ. لەمەوبەدوا نەك تەنیا بابەتە ژمێرییارییەکان، بەڵکوو سـەرجەم بابەتـەکانی وەك ڕووداو و ســاڵنامەی پاشــایان، وێــژە، ئــایینی و گــەلێکی دیکــە لەســەر ڕووی تاتەقوڕینەکان تۆمار دەکران. بەکارهێنانی نووسـینی بـە سـەردەمانێکی دوورودرێـژدا تێپەڕ بووە و تا سەدەی یەکەمی زایینی پەرە بە بوونی دراوە.

له زمانی سۆمەریدا هەر بڕگەیەك واتای خۆی هەیە:

Bar: (out) side
Tak4: Cutout, touch

هـەردوو بڕگـەی لێکـدراویش دەبێتـە "Bar-Tak"، واتاکەشـی دەبێتە "Cutout Side" یان "Touch Side"، لێکدانەوەی بڕگەکان پێکەوە واتـای پڕاوپـڕ بـە بـاڵای نـاوی دوورگـەی بریتـاین (Brtain) دەگەیەنێت کە ناوی شوێنی تاك و تەنیا و دابـڕاو دەگەیـەنێت. ئـەم شـێوازی ناوهێنانــەش لــە بــەریتانیادا نــەبووە، بــەڵکوو ئەوانــەی دەرەوەی بـەریتانیا ناویـان هێنـاوە، ئەمــەش وەك ئاماژەیـەك بـۆ دانیشتووانی ئەوبەری خۆرهـەڵاتی بـەریتانیا کـە دەکاتـە خۆرئـاوای ئەورووپا لە کەنارەکانی پرتوگال و ئیسپانیا و فەرەنسـا تـا دەگاتـە بەلجیکا و هۆڵەندا و دانیمارك دەگرێتەوە. واتە ئەوانەی لە خۆرئاوای ئـەورووپا وەسـتاون و ڕوویـان کردووەتـە دوورگـەی بـەریتانیا و بـە بریتاین ناویان هێناون، ئەمەش لەگەڵ "Bar-Tak"ی سۆمەریی کۆن یەك دەگرێتەوە، واتاکەشی وەك ئاماژەی بۆ کرا بەری تاك و تەنیا و دابڕاو دەگەیەنێت.

واتــای ئــەم ناوهێنانــە هــەر لای ســۆمەرییەکانی باشــووری مێســۆپۆتامیا[5] نــەبووە، بــەڵکوو لای دانیشــتووانی ناوەڕاســت و

[5] مێسۆپۆتامیا (Mesopotamia): خۆرهەڵاتناسـانی سـەردەمی گریکـی کـۆن بـە وڵاتی نێوان دوو ڕووبارەکانی دیجلە و فوڕات (Tigris-Euphrates)ی خۆرهەڵاتی دەریای ناوەڕاستیان وتووە مێسۆپۆتامیا. درێژییەکەی: ١٧٨٠–١١٥٠کم دەبێت.

باكووری مێسۆپۆتامیا و هەموو زاگرۆسنشینەکان[٦] هەمان واتا و مەبەستی هەبووە، هەروەها ڕەگوڕیشەیەکی قووڵیشی لە زمانی کوردیی[٧] هاوچەرخدا داکوتاوە و تا ئێستاش هەمان واتا و مەبەست دەبەخشێت، جا چ بە شێوەی بڕگەی لێکدراو بێت یان بە جیا و سەربەخۆ. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت سەلتیکە کۆنەکان و گریکە کۆنەکان ئەم ناوەیان وەرگرتووە و لەگەڵ دەربڕین و ئاخاوتنی زمانی خۆیان گونجاندوویانە، بە شێوەیەك لای سەلتیکەکان بە "Pretoni" و لای گریکە کۆنەکانیش بە "Bretannike" یاخود بە "Prettanike" دەخوێنرێتەوە. بە تێپەڕبوونی ڕۆژگاریش لەگەڵ کەلتووری خاوەن دەسەلاتە سیاسییەکانی وەك ئەنگلۆ سەکسۆن و ڕۆمان و نۆرماندیدا گۆڕانکاریی بەسەردا هاتووە، پاشان لە ئاخاوتنی لاتینی و دەمەکانی دیکەدا بە کەمێك جیاوازی لە پاش و پێش کردنی پیتەکان درێژە بە ناوی "Bar-Tak" دراوە.

---

[٦] زاگرۆس (Zagros Mountain): زنجیرەچیاکانی زاگرۆس لە باشووری خۆرهەلاتی کوردستان (تورکیای ئێستا) درێژ دەبێتەوە بۆ ناوەڕاست و باشووری کوردستان (عێراق و خۆرئاوای کوردستانی ئێستا) و دەگاتە ناوچەی ناوچەی عیلام لەنزیك کەنداو. درێژییەکەی: (١٦٠٠کم)ە.

[٧] زمانی کوردی (Kurdish Language): زمانی دانیشتووانی زنجیرەچیاکانی زاگرۆس و کەنارەکانی ناوەڕاست و باکووری هەردوو ڕووباری دیجلە و فوڕاتە، لە ئێستاشدا بە کوردستان ناسراوە. ئەم زمانە لە چەند شێوەزارێك پێك دێت و دانیشتووانەکەشی بە کورد ناسراون. سۆمەرییەکان بەر لە زیاتر لە ٤٥٠٠ ساڵ بە کوردا (Kur-da) یان کاردا (Kar-da) ناویان بردوون.

هەروەك پێشتر ئاماژەی پێ درا ناوی بریتاین لە زمانی سۆمەریدا لە دوو بڕگەی سەربەخۆ پێك دێت:

1- Bar 𒁇 : (out) side U+12047.[8]
2- Tak4 𒋺 :Cutout, touch U+122FA.9

بڕگەی "Par"ی ناوە یۆنانییەکە هەمان واتا و مەبەستی بڕگەی "Bar"ی ناوە سۆمەرییەکەی هەیە کە واتاکەیان "پەڕ" یان "ئەوپەڕ"ە.

Par4: to stretch, spread out, to Passover; Archaic Frequency: 13.[10]

هەڵبەت لە سەرەتای سەرهەڵدانی بنەماڵەکان و تا سەردەمانی پاش سۆمەرییش، دوورگەی بەریتانیا نەناسراو بووە، بەڵام بە هۆی بەربڵاوی و بەرفراوانیی زمان و خەتی مێخی لەو کاتەدا ئەوانەی پاش سۆمەرییەکانیش لە باشووری مێسۆپۆتامیا هاتوون و دەسەڵاتی سیاسییان هەبووە، لەگەڵ ئەوەی زمانی ئاخاوتن و فەرهەنگیان جیاواز بووە، بەڵام درێژەپێدەری هەمان خەت و ئەلفبێ بوون، بە وڵاتانی دەوروبەریشیانەوە. هەر لەبەر ئەمەیە وشەی "Bar-Tak" یان "Baritanik"یان بەکار هێناوە، ئەمەش دەرئەنجامی بە میرات مانەوەی زمانی چەندین هەزار ساڵەی سۆمەرییەکان بووە، بە ڕادەیەك تا ئێستاش ڕەگوڕیشەی لەناو زمانی دانیشتووانی ناوەڕاست و باکووری مێسۆپۆتامیا ماوەتەوە و

8 Sumerian Lexicon, John A. Halloran.
9 Sumerian Cuneiform English Dictionary, Ed Peter.
10 Sumerian Lexicon, John A. Halloran.

بـەردەوامیی خـۆی هەیـە، بـە شـێوەیەك دەتـوانین بڵـێین دەکرێـت فەرهەنگێکی زمانەوانیی گەورەی جووت زمانی کوردی–سۆمەری لیٚ هەڵبهێنجرێت.

Sumerian Southern Mesopotamai	Kurdish Northern Mesopotamia	Meaning in English Language
Bar	Bar-Bari	(Out) side
Par	Par-Pari	to stretch, to spread out, to Passover
Tak	Tak-Tanyah	To touch, cutout, to weave

یەکــەم جــار گریکــە کۆنــەکان لــە ٣٢٥ی پــێش زایــین نــاوی بەریتانیایان لە ڕێی جوگرافیناس و کەشتیوانەکانی وەك " Pytheas of Massalia"یان بە شێوەی "Bretanc" هێناوە، کـە زۆر لـە نـاوە ســـۆمەرییەکەوە نزیکـــە. لەبـــەر ئـــەوە گریکـــە کۆنـــەکان وەك وێستگەیەکی زانستی بوون لە هەڵگرتنەوە و گواستنەوەی کولتوور و ئایــدیا و زانســتەکانی خۆرهــەڵات و مێســۆپۆتامیا بــۆ خۆرئــاوا و ئەورووپا بەگشتی. گواستنەوەی ناوی بـەریتانیاش لـە وڵاتـی نێـوان دوو ڕووبارەوە، دەشێت یەکێك بێت لەو ناو و دەستەواژانەی کـە لـە ڕێی گریکە کۆنەکانـەوە گوازراوەتـەوە. دەتـوانین لـە ڕێـی ئـەم لیستەی خوارەوە ڕوونتر نووسین و واتای ناوەکە لە زمانی سۆمەریدا ببینین:

Cuneiform	Sumerian Word	English Description
	bar bár	n., (out)side, soul, innards, fleece [BAR archaic frequency: 306] V... to open: to uncover expose: to see: to remove: to be absent: to release: to peel, pare, shell: to select: to divide: to split: to distribute: to keep away (with- ta-) (container plus to expel. remove as in ri). Adj., foreign. Prep., because of. (cf., barag).
  TAK4 TAK	bar6.7 bȧra. pȧra, bȧr, pȧr [DAG]. Para4. Par4 [KISAL] IM×TAK4, IM. TAK4, TAK4. TAK4.IM taka- taga- tak- tag- tȧ TAK4 TAG	V., to shine, be bright: to break (of the day) (cf., bar, to expose, which refers here to the sun: and cf., ara4, to shine: to blaze) Adj., white. To stretch or spread out: to pass over: to be stretched or spread out (cf., bárag) (interchanges with búru) (ba. To apportion. Divide, + ra(-g/h), t overflow; cf. compound word, ba-ra(-g)) [BARA3 archaic frequency: 13] To cut; to be cut out. To touch, handle, hold; to weave; to decorate, adorn; to strike, hit, push; to start a fire; to fish, hunt, catch (can be reduplicated) (te, to approach + aka, to do, place, make) [TAG archaic frequency: 48?; concatenates 7? Sign variants]. Cutout, دابڕاو Touch, له تەنیشتەوە، له نزیکەوە Near to نزیکایەتی، له تەکیا

له چەند شـوێنێکی نـاوەڕۆکی ئـەم توێژینەوەیـەدا ئامـاژە بـەوە دراوە کە ناوی بەریتانیا بەپێی بەرەوپێشچوونی ڕەوڕەوەی ژیاری و گـەلانی سەردەسـتە، گۆڕانکـانی بەسـەر چـۆنیەتیی نووسـین و خوێندنەوەیـدا هـاتووە. ئـەم خشـتەیەی خـوارەوە سـەرجەم ئـەو گۆڕانکارییانە بەپێی سەردەمەکان لەخۆ دەگرێت:

Ema-Gir Sumerian Lanuage Southern Mesopotamia	Kur-Du Kurdish Lnguage Northern Mesopotamia	Ancient Celtic Common Brittonic 6DC-1AD	Nésoi Ancient Greek Language 4DA-1ST AD	Anglo-Saxon Old English 4DA-1AD	Roman Britin Roman Time 46 AD-410AD	The Latin
Bar-Tak	Bari Pari-Tanyha	Pretoni	Bretannike Prettanike	Bryten	Britannia	Britannia Brittannia
Bar Par U+12047	Bari Pari-Tanyah	Pre	Bre Pre	Bry	Bri	Bri
Tak U+122FA	Tak Tanyah	Toni	Tannike Ttanike	Ten	Tannia	Ttannia
(out)side: to touch, cutout	(out)side: to touch, cutout	——	——	——	——	——

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین لە زمـانی سـۆمەریدا وشـەی "Bar" بۆ مەبەستی ئامـاژەدان بـە نـاوی شـوێنی دیکـەش لـە ناوەڕاسـت و بـاکووری مێسـۆپۆتامیا بـەکار هـاتووە، وەك "Su-Bar-to" کـە ئەمەیان ناوی وڵات یان دانیشتووانی ڕەسەنی ناوەڕاست و بـاکووری مێسـۆپۆتامیایە، بابوبـاپیرانی کـوردانن. سـۆمەرییەکان مەبەسـتیان بووە ئاماژە بە خەڵکانێك یان وڵاتێك بکەن کە دوور بووە لە ناوچەی دەسەڵاتی خۆیان، ئەمەش لـە بـەکارهێنانی وشـەی "Bar"دا خـۆی دەبینێتەوە.

لێـــرەدا ڕووبـــەڕووی پرســـیارێك دەبینـــەوە، ئایـــا تـــەنیا نـــاوی بەریتانیایە کە ڕەگوڕیشەیەکی قووڵی لە زمانی سـۆمەری و کـوردیی هاوچەرخدا هەیە، یان نـاو و دەسـتەواژەی دیکـەش هـەن لـە زمـانی ئینگلیسـیدا کـە بـە ڕەچـەڵەك بگەڕێتـەوە سـەر زمـانی سـۆمەری و کوردیی هاوچەرخ؟

لە ڕاستیدا بە سەدان وشە و ناو لـە زمـانی ئینگلیسـیدا هـەن کـە ڕەگەکـەی لـە زمـانی سـۆمەری و کـوردیی هاوچـەرخدا هەیـە، کـە دەکرێت بـە فەرهـەنگیکی زمانـەوانی جیـا بکرێنـەوە و بخرێنـە ڕوو. بەپێی توانا لەم توێژینەوەیەدا هەندێك لەوانە ئاماژەیان پێ دراوە.

هەڵبەتـــە هۆکـــاری گـــۆڕانی پیتێـــك لـــە وشـــەیەکدا بـــەپێی "Morphologia" لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دی ئاساییە و ڕوو دەدات، لەگـەڵ زمـان و کولتـوور دەگونجێنرێـت، ئەمـەش لـەنێوان کۆمەڵگەکاندا بەدی دەکرێت و هەسـتی پـێ دەکرێـت. وشـەی نـاوی ئینگلیسی کـە ڕەگەکـەی پـێش زیـاتر لـە ٢٠٠٠ سـاڵ ئـەنگلۆ بـووە، ئەمەش هەمان یاسای زمانەوانی دەیگرێتەوە و لە سێ بڕگەی زمانی سۆمەری و کوردی پێك دێت:

En: بڕگـــەی یەکـــەمی ناوەکەیـــە و واتـــای ســـەردار (Lord) دەبەخشێت و لە زمانی کوردیی هاوچەرخیشدا دەبێتە هێن (Hen).

Gal: کە بڕگەی دووەمی ناوەکەیە، لە زمانی سۆمەریدا بە واتـای گـەورە و مـەزن دێـت و لـە کـوردیی هاوچەرخیشـدا هـەمان واتـا و مەبەست دەگەیەنێت.

Lu: بڕگەی سێیەمی ناوەکەیە، لە هەردوو زمانەکانی سۆمەری و کوردیی هاوچەرخدا بە واتای پیاو یان خەڵك دێت.

وا دەردەكەوێت كـە خێڵـە ئینگلیسـەكان بـە هـۆی كەسـایەتییە گەورە و پیاوە مەزنەكانیانەوە ناسراون و ناویان لـێ نـراوە "پیـاوی خانەدانی مەزن" یان "خەڵكی خانەدانی مەزن". پێش ئـەوەی ئـەم خێڵە ئینگلیسانە بگەنە بەریتانیا و لە دوورگەی یوت لاندی دانیمارك نیشتەجێ ببن، هەر بەو ناوەوە ناسراون كە مێژووەكەی بۆ چـەندین سەدە پێش زایینی دەگەڕێتەوە. لە ڕێی ئەم خشتەیەوە زیاتر تیشك دەخەینە ناوی ئینگلاند لە هەرسـێ زمانـەكانی سـۆمەری و كـوردیی هاوچەرخ و ئینگلیسیی هاوچەرخ لە ئەمڕۆدا:

Sumerian Cuneiform	Character Code	Sumerian Ema-Gir Southern Mesopotamia	Kurdish Kur-Du Northern Mesopotamia	English Lnaguage	New Kurdish Lnaguage	Meaning
	120a7	EN	HEN	Lord	Lort	Great lord man
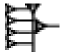	120f2	GAL	KAL	Great	Gurea	
	121ad	LU2	LU	Man	LU	Great dignitary people

Sumerian Ema-Gir Southern Mesopotamia	Kurdish Kur-Du Northern Mesopotamia	English Lnaguage	New Kurdish Lnaguage
En	Hen	Lord	Lort
Gal	Kal	Graet	Gura

بـەڵام ئـەوەی جێـی سـەرنجە دوو پیتـی کۆتـایی (Sh)ی وشـەی "English" کە لە یاسای زمانی سۆمەری و کوردیـدا هـەمان شـتە و دەبێتە پیتی "S" و پێچەوانەکەشی ڕاسـتە. وشـەی "English" لـە بنەڕەتـــدا "Englis" بـــووە و لـــەلای ســـۆمەرییەکان و کـــوردانی نیشتەجێی مێسۆپۆتامیا و چیاکانی زاگـرۆس و خوورییـەکان بـەکار هـاتووە، هـەروەها زۆر وشـەی دیکـەش هـەن لـە زمـانی دێنشـینی کـــوردانی ناوەڕاســـت بـــە پاشـــگری "س" کۆتاییـــان هـــاتووە. بـەکارهێنانی بڕگـەی "En" لـە زمـانی سـۆمەریدا بـۆ ناوهێنـانی نەوەکانی خۆیان و ناساندنی خودی سۆمەرییەکان بـووە وەك "Ki-en-gi"، واتـە: جێـی خانـەدانی قامیشـەڵان. بڕگـەی "En" واتـای خانەدان "Lord" دەدات و هەمان بڕگەیە لە ناوی ئینگلیسدا هەیـە: En Gal-Lu-Anglu.

وەك ئاشـکرایە ڕەچـەڵەکی ئینگلیسـە کۆنـەکان لـە سـەرەتای سەدەی پێنجەمی پاش زایینەوە بە لێشاوی کۆچبەری پەڕیونەتەوە دوورگەی بەریتانیا، کە لە بنەڕەتدا خۆیان پێشتر لە دوورگـەی یـوت لاندی دانیمارکی هاوچەرخ بوون، پێکـەوە لـە سـێ خێڵـی سـەرەکی وەك (Englo, Saxsun, Juti) پێك هاتوون، ئـەم خێڵانـە بـە سـەدان ساڵ لەو ناوچانەدا ژیاون و پێشتر کۆچی بۆ کراوە.

لە لایەکی دیکەوە لە خۆرهـەڵات لـە چیاکانی زاگـرۆس و بەشـی سەرەوەی کـەنارەکانی هـەردوو ڕووبـاری دیجلـە و فـوڕات، چـەندین خێڵ لە ئەنجامی ئاوارەبوونیان لـە ترسـی شـەڕ و جینۆسـایدبوون و قڕتێبوونیان، بـۆ خۆپاراسـتن و ڕزگاربوونیـان لـە دەسـتی ئـۆردووی قەبائیلی بـەدوی سـەحراوی وەك: ئەکـەدی و ئاشـووری و ئـاموری و

ئەوانەی پاشتریان، کۆچی بەلێشاویان بەرەو باکووری مێسۆپۆتامیا و باکووری خۆرئاوای مێسۆپۆتامیا کردووە، واتە بە دوو ئاڕاستە هەڵکشاون، بەدەوری دەریای ڕەش بەرەو کرواتیا[11] ڕۆیشتوون و لەوێشەوە ڕووەو باکووری ئەورووپا کۆچیان کردووە. ئەم خێڵانە هەر کاتێك هەلی پەڕینەوەیان بۆ ڕەخسابێت بۆ ژیان دروستکردن و پێکەوەنانی کۆمەڵگای نوێ و دەسەڵاتی شانشینی، لە بەریتانیا پەڕیونەتەوە و کۆچی بەلێشاویان کردووە، وەك ئەوەی لەپاش دارمانی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی لە بەریتانیادا لە ٤٦ی زایینی ڕووی دا کە هەرسێ خێڵەکە پەڕینەوە بەریتانیا و کۆمەڵگای نوێی ئیگلاندیان پێك هێنا. ئەوەی جێی تێڕامانە، ناوەکانیانە کە هەمان ناوی هاوشێوەی خێڵەکانی باکووری چیاکانی زاگرۆس و دەشتەکانی کەناری مێسۆپۆتامیا لە ناوەڕاستە، بۆ نموونە خێڵی یوتی (Juti) هاوشێوەی ناوی خێڵی گوتی (Guti) و خێڵی ساکسۆن (Sucson) لە بنەوانی ساسانییەکان و ئینگلیسەکانیش هەر بە ساسانی ناویان دەبەن، وە ئەنگلۆکانیش (Englo لە En-gal-lu) لە پیاوانی مەزنن و ناوەکەیان لە بنەڕەتدا لە زمانی سۆمەری و کوردی پێك هاتووە.

نەك تەنیا ناوی خێڵەکان، بگرە ناوی کەسایەتییەکان و تایبەتمەندییەکانیشیان زۆر نزیکن لە زاگرۆسییەکان، بە نموونە هەردوو کەسایەتیی پاڵەوان و شەڕکەری داستانی پاشای بەریتانیا

---

[11] هەندێك لە کرواتییەکان بڕوایان وایە ڕەچەڵەکیان لە خێڵە کوردییەکانی چیاکانی زاگرۆسە.

(Vortigern) کـه بـه ئانیگاسـت و هۆرسـا (خۆرسـا) لـه شـەڕکەرە ئازاکـانی خێڵـی یـوتی (گـوتی)ن، جگـه لەمانـه پاشـگر و پێشـگری ناوەکانی خێڵەکانی سەمبەری و توو توونی و کیمبەری و ناوی زیلاند و ناوەکانی دیکه هەمووی جێگای سەرنجن لەناو دەستەواژە و نـاوە کۆنەکانی زاگرۆس و مێسۆپۆتامیا نشینەکان.

جگه لـه بابـەتی کۆچـکردن لـه ترسـی جینۆسـایدەکان، بابـەتی گرنگتر هەیە بواری ئایین و ئایینزانییە کە لایەنێکی گرنگی مێژووییە بـۆ گەیانـدنی زمـان و کولتـووری خێڵـه کوردەکـانی مێسـۆپۆتامیا و زاگرۆسـییەکان بـۆ دوورگـەی بـەریتانیا. یـەکێك لـەو بیروبـاوەڕە ئایینییانــەش کــه بڵاوبوونەوەیــەکی بــەرفراوانی هــەبووە، ئــایینی میترایی بووە، بۆ ماوەی نزیکەی پێنج سـەدە هـەر لـه سـەرەتاکانی سەدەی یەکەمی پێش زایینەوە تا نیوەی یەکەمی سەدەی چوارەمی زایینی، ئـایینی فـەرمی ئیمپراتۆریـەتی ڕۆمـانی بـووە کـه بێگومـان بەریتانیاش له سەپاندنی ئەم ئایینە بێبەش نەبووە، ڕەگی خۆی لە زمــان و کولتــوور و بیروبــاوەڕی دانیشــتووانی بــەریتانیای کۆنــدا چەســپاندووە. بێگومــان ئــایینی ڕۆمانــەکان ئــایینێکی بێگانــه و وەرگیراو بووە لە دەوروبەر و بەتایبەتییش لەژێر کاریگەریی ئـایینی باوی پێش سەدەی خۆیان بووە کە دەکاتە ئایینی خۆرهەڵاتی ڕۆما، بەتایبــەتیش ئــایین و بیروباوەڕەکــانی زاگــرۆس و میســۆپۆتامیای ســەدەی پــێش هــاتنی ڕۆمانییــە کۆنــەکان، ئـایینی میترایـی لــە

خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانی کۆن بەگشتی کاریگەرییەکی زۆری هەبووە. میتراییەکان خۆیان خاوەنی بیروباوەڕ و ئایین و دەسەڵاتی شاهانەی خۆیان بوون و ناوبانگ و کاریگەریی زۆریان لەسەر دانیشتووانی کۆنی چیاکانی زاگرۆس و ناوەڕاست و باکووری میسۆپۆتامیا هەبووە و خەڵکەکەی بە خووری (Hurri) یان "Kurrian" ناسراوە کە لە نووسراوەکەی کیکولی (Kikkuli) کە بە زمانی خووری نووسراوە، شارەزای فێرکاریی ئەسپسواری بوون. لە هەمان نووسراودا، بڕگەکانی ناوی میتانی بەم شێوەیە داڕێژراوە: .mi-it-ta-an-ni

میتانییەکان بە هۆی ئایینی میترای و میرەکانیانەوە کاریگەریی زۆریان هەبووە لەسەر خۆرهەڵات و خۆرئاوای زنجیرەچیاکانی زاگرۆس و دۆڵی میسۆپۆتامیا و جیهانی کۆن بەگشتی، لە ماوەی نێوان سالانی ١٥٠٠ تا ١٢٥٠ی پێش زایین توانیویانە چەند ناوەندێکی گرنگی دەسەڵات لە واشوکانی (سەرێکانی لە خۆرئاوای کوردستانی ئێستا) و نوزی (یۆرغان تەپە لە کەرکووکی ئێستا) لەپاڵ خوورییەکاندا دامەزرێنن و هاوچەرخی چەندین دەوڵەتی زلهێز بن وەك: کاشییەکان لە بابل بە خووری، هیتییەکان لە ئەنەدۆڵ کە بە خووری یان کوری و فیرعەونەکانی میسر کە بە میتانی ناویان بردوون و هەروەها ئاشوورییەکان کە جیاواز لەوان بە خانی گالبات (Kani-gal-bat) ناویان بردوون و بەردەوام لە کێشمەکێشدا بوون.

هەر کچی پاشای میتانی بوو کە بیروباوەڕی خۆرپەرستیی لە دەمی بنەماڵـەی ١٨ لـە سـەردەمی فـەرمانڕەوایی ئـەخناتون فیرعـەونی میسردا بڵاو کـردەوە. ئـەم دەوڵەتـە لەسـەر دەسـتی شەلمانسـەری یەکـەم (١٢٧٣–١٢٤٤پ. ز.) کۆتـایی بـە فـەرمانڕەواییان هـات. نموونـەی مێـژووی زۆر لەبـەر دەسـتدان لـە کاولکـاری و قڕکردنـی دانیشتووانی زاگرۆس و کەنارەکانی دوو ڕووبارەکە، بەتایبەتییش لە سـەردەمانی ئاشـوورییەکان لـە یـەکێ لـە نووسـراوەکانی سـەر تاتەقوڕینێکی سەردەمی "ئەدەد–نیرار"ی پادشـای ئاشـووردا بـاس لە گرتن و کاولکردن و سووتاندنی شاری تەئیـدی شانشـینی میتـانی دەکات، کە ئـەم ڕووداوە هاوکاتـە لەگـەڵ سـەردەمی فـەرمانڕەوایی پادشا واز شەتتە، وە پاشای ئاشـووری بـەم شـێوەیە گوزارشـت لـە پەلامارەکە دەکات[١٢]:

تەئید:

گـەورەترین شـاری مەملەکەتەکـەی وازا–شـەتتا بـوو، هـەروەك شـارەکانی وەك (ئەمەسـکۆ، کەخـەت، شـورو، نـەبولو، خـەررو، شودوخۆ، ئوششوکانۆ)م داگیر کرد. ئینجا سەروەت و سـامانی ئـەم شـارانە و سـەروەت و سـامانی باوبـاپیرانی و کۆشـکەکانی "وازا–شەتتا"م بەتالان بـرد و هەمووشـیانم هێنـا بـۆ شـاری خـۆم (شـاری ئاشوور). بەڵێ، شاری تەئیدم داگیر کرد و کاولم کرد و ئاگرم تێ بەر

١٢ گیرنۆت ڤیڵهام، شارستانیەت و مێژووی خووریەکان، ١٩٨١.

دا، گـــژوگیای خـــراپ و زەرەرمەنـــدم تێـــدا تـــۆو کـــرد. خواوەنـــدە گەورەکانم هەموو ناوچەکانی پێ بەخشیم لـە شـاری تەئیـد، تـاکوو شاری تەروید و لە نیلخەتتۆ و کیشاری (کێوی عابدینی ئێستا) تاکوو ســـنووره دوورەکـــەی هـــەرێمی شـــودو، هـــەرێمی حـــەرران تـــاکوو کەناراوەکانی ڕووباری فوڕات. دەستم بەسەر ئـەم هـەموو ناوچـانەدا گرت. کاری گران و زەحمەتم بە پاشماوەی هێزەکانی پادشـا "وازا-شەتتا" ئـەنجام دا (جـۆرە کارێـك کـە بـە هـۆی داس و خاکـەناس و سـەبەتەی خـۆڵ هـەڵگرتن ئـەنجام دەدرا). بـەڵام بەنیسـبەت وازا-شەتتا، ئـەوا مـن هەسـتام بـە دەسـتگیرکردنی هـەموو ئافرەتـەکانی کۆشك و کوڕ و کچەکانی پادشا و هێزەکانی لە شـاری تەئیـدەوە بـە دەست بەستراوی هێناومن بـۆ شـاری ئاشـوور. بـەڵێ، شـاری تەریـد (تەئیـد) و لادێکـانی دەوروبـەریم داگـیر کـرد و ئـاگرم تـێ بـەر دان، سووتاندمن، کاولم کردن[١٣].

لـــە ئـــەنجامی جینۆســـایدکردنی میتانییـــەکان لەلایـــەن ئاشوورییەکانەوە، بەکەوڵکردنی پاشا و سەروەرەکانیان و سـەربڕین و ڕاوەدوونـــانی خانـــەوادە و خـــەڵکانی دەوروبەریانـــەوە، لێشـــاوی هەڵهاتن و کۆچی خێڵەکانی زاگرۆس و میتانییەکان دەستی پێ کـرد و ڕووەو ئەورووپای کـۆن هـەڵهاتوون. لەگـەڵ ئـەم کۆچـەدا ئـایین و کولتووری خۆرپـەرستی (میترای) لە ئەورووپای کۆندا بڵاو بـووە، بـە

---

[١٣] گیرنۆت ڤێلهام، سەرچاوەی پێشوو، ١٩٨١.

هۆی ئەوەی کولتووری ڕۆمانەکان جیاواز و دژی کولتوور و ئایینی گریکییەکان بوو، شانسی زوو بڵاوبوونەوەی ئایینی میترایی زیاتر بوو، ئەمەش سەرجەم چینەکانی کۆمەڵگای ئەورووپا و بەریتانیای ئەو کاتەی گرتەوە. لەم بارەیەوە فرانتس کۆمۆن نووسەری کتێبی "نهێنییەکانی ئایینی میترای" کە لە ساڵی ١٩٥٦ بڵاوی کردۆتەوە، سەرسوڕمانی خۆی لەم بارەیەوە باس دەکات و دەڵێت: ناتوانین باوەڕ بکەین بەوەی ئایینی میترایی بەبێ پێکهاتە و سیستمێکی ڕێك و بیری ڕێکخراو، بەوپەڕی خۆشەویستی و شادییەوە لە ڕۆما پەسەند کرابێت. دوور نییە نەریت و بنەما و نیشانەکانی ئەم ئایینە لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی لە ڕۆما دانرابێت و ڕێك خرابێت، بەڵام بەداخەوە ناتوانین بەوردی دەستنیشانی ئەوە بکەین کە ئەم ئایینە لە کام نیشتمان و چ کات و ڕۆژگارێکی دیاریکراودا ئەو سیما تایبەتییەی وەرگرتووە کە لە ئیتاڵیا نیشانی داوە.

ئایینی میترایی لە ناوەڕاستی هەزارەی دووەمی پێش زایینی تا دەمی لەناوچوونی لەسەر دەستی خاچ درووشمانی مەسیحی لە ئەورووپا و هەروەها تا دەمی لەناوبردنی ساسانییە زەردەشتییەکانی خۆرهەڵات درێژەی کێشاوە و لە ئەورووپادا ناسراو بووە و هاوتای ئایینی زەردەشتی بووە لە خۆرهەڵات. چۆن دەکرێت ئایینێك کە بە هێزی داگیرکاری و سەربازی سەپێنرا و بە ئاشتی قبوڵ بکرێت و بەفراوانی بڵاو بووبێتەوە، لە کاتێکدا ئەو

کۆمەڵگایانە خاوەنی کولتوور و بیروباوەڕ و زمانی خۆیان بوون؟ لێرەوە دەگەینە ئەو باوەڕەی هۆکاری کۆچی خێڵەکانی زاگرۆس و مێسۆپۆتامیا بەتایبەتی میتانییەکان بوو بە هۆی بڵاوبوونەوەی ئەم ئایینە لە ئەورووپادا و پێش لەشکرکێشیی ڕۆمانەکان بۆ ئەورووپا و خۆرهەڵات، وەك پێشتر ئاماژەی پێ کرا لە کاتی بوونی دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی و بە هۆی دژایەتی لەگەڵ کولتوور و باوەڕی گریکی زیاتر دەرفەتی بڵاوبوونەوە و لایەنگیریی بۆ ڕەخسا. لە بەریتانیادا بەتایبەتی لە ساڵی ٤٣ی زایینییەوە تا سەدەی پێنجەمی زایینی بوونی ئەم ئایینە درێژەی کێشاوە، بە دەیان پەرستگای میترایی هەر لە بەربەستی هاردیانەوە تا ناو کوچە و کۆڵانەکانی لەندەن پەرستگایان هەبووە و خەڵکی ڕۆژانە بە مەبەستی پەرستن ڕوویان تێ کردوون، تەنانەت خودی ناوی میترا کە مەبەست لێی هاوڕێیەتی و کۆبوونەوەیە، لە زمانی ئینگلیسی بووەتە "Meeting". بۆیە سەیر نییە و ئاساییە ئایین و زمانی باکووری چیاکانی زاگرۆس و مێسۆپۆتامیا لە بەریتانیا و ئینگلتەرا بڵاو بووبێتەوە، بەتایبەتییش لە سەردەمی فەرمانڕوایی "هادەریان"ی ئیمپراتۆری ڕۆمانی لە بەریتانیادا. کوڕی پاشای ڕۆمانییەکان تراگیان بوو، لە (١١٦ز.)دا بە خۆی و لەشکرێکی گەورەوە ڕووی لە کوردستان کرد و شانشینی ئەدیابین (عازەبانیکان)ی لەناو برد و کۆتایی پێ هێنان.

خشتەی هەندێك وشەی هاوواتا و لەیەكچووی زمانەكانی خووری، كوردی و ئینگلیسی[١٤]:

Hurri	Kurdish	English
Agul	Akule	Aboill
Ali lan	Lilaya	Lay lay (sing)
Tadugari	Jutgari	Together
-inn	-inn	-ing
Adirya	Agri-dry	Angrie
Adzami	Adem	Adem
Ie	Ie	If
Tri	Se	Three
Sapta	Hevt	Seven
Nava	Nvo	Nighn

جێی ئامـاژە بـۆ كردنـە كۆچـی بەلێشـاوی گـەلانی زاگـرۆس و كـەناراوەكانی دیجلـە و فـوڕات تـەنیا لـە سـەردەمانی ئاشـووریدا نەبووە، بەڵكوو لە كاتی هێرش و پەلامارەكانی مەغۆلەكان بـۆ سـەر كوردستان دوو تیرەی بەرهەڵستكاری ئەو كاتە لە ناوچەی لوڕسـتان لەناوەڕاسـتی چـیاكانی زاگـرۆس بـەردەوام بـوون لـە بـەرگری و دروسـتكردنی لەمپـەر لەبـەردەم شـاڵاوی مـەغۆل. بـە هـۆی ئـەم ملكەچـنەكردنەیانەوە لەلایـەن دەسـەڵاتدارانی مـەغۆل بڕیـاری سەركوتكردن و لەناوبردنیان بۆ دەردەچێت، هەر بۆیە ناچار هەڵدێن

[١٤] بۆ ئەمانە بڕوانە:

Kikkuli, 1345 B.C.E., Training the Chariot Horse, 2012.
Dr. A. Nyland, The Kikkuli Method of Horse Training.

و پەنا دەبەنە بەر خاکی لیبیای باکووری ئەفەریقا. ئەمە و دەیان نموونەی دیکەی خوێناوی و کارەساتبار کە لە ماوەی دەیان سەدەی ڕابردوودا ڕوویان داوە و بەردەوامیی هەیە تا ئەمڕۆ، دواهەمین نموونەش جینۆسایدکردنی کوردانی ئێزدی لە شەنگال و گەرمیانییەکانی دووزخورماتوو بوو بە دەستی ئیسلامییە جیهادییەکان، کە دەشێت بە شێوەی دیکە ئەم قڕکردنە بەردەوامیی هەبێت.

چەندین لێکۆڵینەوەی زانستی دەربارەی شیکاری "DNA"ی دانیشتووانی بەریتانیا و ئینگلیس ئەنجام دراوە، کە تیایاندا ئاماژە بەوە دراوە لە ماوەی ٧-٨ هەزار ساڵی ڕابردوودا کۆچی دانیشتووانی کوردستان لە زاگرۆس و مێسۆپۆتامیاوە جا بە هەر هۆکارێك بووبێت[١٥]، بەرەو باکووری ئەورووپا دەستی پێ کردووە و لە بەریتانیا نشتەجێ بوون. کەواتە بەپێی ئەم شیکارییە "DNA"یانە خەڵکی بەریتانیا ڕەچەڵەکیان دەچێتەوە سەر دانیشتووانی کۆنی چیاکانی زاگرۆس و کەناراوەکانی ناوەڕاست و باکووری مێسۆپۆتامیا[١٦].

ئەمڕۆ لە کوردستان ساڵانە لە کۆتایی مانگی مارس جەژن ئەنجام دەدرێت و پەیمانی ژیان تازە کردنەوە و ئاگری خۆشی و دار ڕواندن دەکرێت، لە ئەورووپا و بەریتانیاش جەژنی "Easter" ئەنجام دەدرێت کە لە زاگرۆس و مێسۆپۆتامیای کۆن جەژنی "Eeshtar"

---

[١٥] بڕوانە باسی کۆچی دانیشتووانی زاگرۆس و مێسۆپۆتامیا.

[١٦] بڕوانە لیستی سەرچاوەکانی توێژینەوەکان دەربارەی "DNA".

بووه و ئایینەکانی دواتر پەیڕەوییان کردووه، لەم جەژنەدا هێلکە ڕەنگ دەکرێت وەك ئاماژەیەك بۆ ژیانی نوێ کە لەلای سۆمەرییەکان خواوەند دەمووزی (دەمی ژیان لە زمانی کوردیدا) و لەلای میتانییەکان خواوەند میترا هەڵکشایەوە بۆ ئاسمان. هەمان باس و بیرۆکە گوازراوەتەوە بۆ ناو ئایینی مەسیحی و پەیڕەوانی ئەم ئایینە پێیان وایە عیسای مەسیح هەڵکشاوەتەوە بۆ ئاسمان. سەبارەت بە هێلکە ڕەنگکردنیش، لە جەژنی چوارشەممە سورانی ئێزدییەکاندا ئەنجام دەدرێت. ناوی ئیستەر "Easter" هەمان ناوی خواوەند عیشتار (Eeshtar)ی بابلییە و ئەم خواوەندە زۆر پێش بابلییەکان و لەلای سۆمەرییەکان بە ناوی "E nin" هەبووە کە بە کوردی دەکاتە ئای نەنە (Einana) بە واتای داپیرەی بەتەمەن و دایەن، لە زمانی ئینگلیسییشدا دەبێتە "Nene" کە هەمان واتای زمانە کوردییەکە دەبەخشێت.

لێرەدا دیسان کتێبەکەی فرانتس کۆمۆمن دێتەوە یادمان کە بە ڕوونی و درێژی باسی کاریگەریی ئایینی میترایی دەکات لەسەر ئایینی مەسیحی لە دووبارەبوونەوەی ناو و دابونەریتەکان و تەنانەت ڕۆژی لەدایکبوونی پێشەوا و دەمی هەڵکشان و بەرزبوونەوەی. لێرەدا پێویستە ئەو ڕێکەوتە مێژووییە بێنینە بەر چاومان کە کۆتایی ئایینی میترایی لە ئینگلتەرا و کۆتایی ئایینی زەردەشتی لە مێسۆپۆتامیا و زاگرۆس لە یەك کاتدا بووه، چونکە (٦٢٧ز.) لە ئینگلتەرا و بەریتانیا و ئەورووپا لەسەر دەستی مەسیحییەکان سەرجەم پەرستگاکانیان خاپوور و وێران کران، هەر لە هەمان دەمدا

لە خۆرهەڵات لە سەردەمی ساسانییەکاندا لەسەر دەستی ئیسلامییە خێڵەکییە بیابانییەکان ئاگری ئاتەشکەدەکان کوژێنرانەوە و خاپوور کران. ئەم زەبروەشاندنە لە هەردوو ئایینەکە بووە هۆی ئەوەی سەرجەم ڕازە مێژوویی و بەڵگە زمانەوانییەکان بکەونە ژێر زەوی و بۆ هەتاهەتایە تاریکی دایانپۆشێت. لەگەڵ ئەمانەشدا جگە لە گواستنەوەی ئایین و نەریتە ئایینییەکان لە بەریتانیا و ئینگلتەرا، لە کۆتایی زستاندا وەك فیستڤاڵی دێنشینان ئاگر دەکرێتەوە و بە ئاگر حەز و هیوای خەڵکی بۆ شکاندنی سەرما و مژدەی هاتنی ڕووناکی و گەرمی ئەنجام دەدرێت، کە هەمان حەز و ئارەزوو و ویستی دانیشتووانی چیاکانی زاگرۆسە. ئەمەش جەژنێکی نەتەوەییە لە کوردستان، ساڵانە لە کۆتایی زستان و سەرەتای بەهار بە ناوی نۆ ڕۆژە یان ڕۆژی نویێ (نەورۆز) ئەنجام دەدرێت. هەروەها نەریتێکی سەرنجڕاکێشی دیکەی هاوبەش ئەوەیە ڕێبوارانی دەشتودەر و کێوەکان لە هەردوو وڵاتی بەریتانیا و کوردستان هەڵدەستن بە دانانی بەرد و کەڵەکەکردنیەتی لەسەر ڕێگای هاتوچۆی پیادە لە دەشتودەر و کێوەکان، ئەمەش واتای جێهێشتنی شوێن پێ و پەنجەیانە، بە زمانی کوردی کەڵەکە و بە زمانی ئینگلیسییش "کۆلێکت"ە کە هەمان واتا و مەبەستیان هەیە: Callac = Collect.

نەریتێکی دیکەی ئایینی میترا لە بەریتانیا لە سەردەمی دەسەڵاتداریی ڕۆمانەکاندا باو بوو، ئەویش چوونە سەر پشتی گا و قوربانیکردنی بوو بۆ خواوەند، ئەمەش هەمان نەریتی قوربانیکردنە کە تا ئێستاش لەناو دانیشتووانی کوردستاندا بەردەوامیی هەیە و

لەگـەڵ بەرەوپێشچـوونی ژیـان خـۆی گونجانـدووە. لـە دوورگـەی بەریتانیا و بەتایبەتی لەناوەڕاست بەرەو خوار و لە ئینگلتـەرا و نـاو شاری لەندەن، چەندین ناو هەن کە زۆر نزیکن لە نـاوی شـوێنەکانی کوردستان و چیاکانی زاگرۆس تا ئەو ئاستەی نـاوی هەنـدێك شـوێن هەن لە خـوارووی بـەریتانیا کـە ناوەکانیـان دەقـاودەق هاوشـێوەی وشە کوردییەکانە.

بۆ نموونە دوو یاڵی بچووك لەکـەنار دەریـای خـوارووی بـەریتانیا هەن کە هاوشێوەی سنگ و مـەمکی ئـافرەتن، خـەڵکی بـە مـەمکی ئـافرەت ناویـان دەبـەن (mumubls-mumec)، تەنانـەت پاشـگری "c" یـان "s" هـەمان پاشـگری نـاوە لـە کوردسـتان کـە دەکاتـە مەمەس (mumus). نەك هەر ئەمانە، بەڵکوو ناوی شاری یۆرك شـیر و شـوێنەکانی دیکـە و تەنانـەت خـودی نـاوی ئینگلتـەرا کـە پێشـتر ئاماژەی بۆ کراوە لەگەڵ ناوی شوێنەکانی زاگرۆس و کوردستان زۆر نزیکن تا ئاستی لەیەکچوون، ئەگەر سەرنج بدەین لە ناوە کۆنەکانی بەر لە هەزار ساڵ لەمەوبەر بەتایبەت ناوی شار و هەرێمەکانی سـاڵی (١٠٨٦ز.)، وەك: (Sumer sete, Suds exe, Chenth, Duresme, Treding, Derby Scire) و ئـەوانی دیکـە هاوشـێوەیان لـە زمـانی کوردی و شوێنەکانی کوردستاندا زۆرن.

پێشتر ئاماژە بە خێڵەکانی گوتی و یوتی کـراوە کـە ڕەگـی نـاوە کۆنەکانیان "Lute"یە و لـە ڕووی زمانەوانییـەوە لـە دوو بڕگـە پێـك دێت کە واتا و هاوشێوەی لە کوردستان و زمانی کوردیـدا هەیـە، بـە هەمان شێوەش خێڵی گەورەی "Saxon" زۆر ناوی هاوشێوەی ناوە

کوردییەکانی ناوچەکانی چیاکانی زاگرۆسیان هەن وەك: (Essex, Wesex, Sussex) و چەندین ناوی دیکە کە تا ئێستاش هاوشێوەیان لە ناوچەکانی کوردستاندا هەن وەك (سوسێ، وێسە، ئێسە و...).

لە سەرەتاکانی بڵاوبوونەوەی مرۆڤە سەرەتاییەکان بە گۆی زەویدا، یەکەم هەنگاو وەك مەڵبەندی سەرەکی و یەکەم وێستگەی مرۆڤی سەرەتایی، شاخ و ئەشکەوت و دۆڵەکانی کوردستان بوو، بۆ کۆچکردن بەرەو خۆرهەڵات و خۆرئاوای گۆی زەوی بە هەزاران ساڵ بەر لە چاخی بەردینی ناوەڕاست و نوێ لە ناوچەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بەرەو ئەورووپا بەڕێ کەوتوون و ژیانی کۆمونی سەرەتاییان دەست پێ کردووە و ژیاون. ئەگەرچی ئەمە یەکەم هەنگاوی نەژادی مرۆڤایەتی بووە لەسەر گۆی زەوی بۆ ژیانێکی باشتر لە خۆرهەڵاتەوە بەرەو خۆرئاوا و ئەورووپا، بەڵام چەندین توێژینەوەی زانستی هەن دەربارەی کۆچی دانیشتووانی زاگرۆس و دوو ڕووبارەکە لە خۆرهەڵات و کوردستانەوە بەرەو ئەورووپا لە چاخی بەردینی نوێدا. بەر لە ئاماژەدان بەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر شیکاریی "DNA" ئەنجام دراون، پێویستە ئەو ڕاستییە مێژوویە باس بکرێت کە وا ڕێژەیەکی بەرچاو لە ئینگلیسەکان چاوشین و قژ زەردن و پێستیان سپییە، بە هەمان شێوە لە دەقە مێخییە سۆمەرییەکان و ئەوانەی پاش ئەوانیشدا ئاماژە بەوە دراوە کە مامەڵەکردن بەو کۆیلانەی لە شاخەکانەوە ڕاگوێزراون، گرانتر بووە بە بەراورد لەگەڵ کۆیلەکانی دیکە، لەبەر ئەوەی کۆیلەکانی چیاکانی زاگرۆس زۆربەیان چاوشین و قژ زەرد و سپیپێست بوون.

لیستی هەندێك لەو سەرچاوانەی دەربارەی شیکاریی "DNA" و کۆچی بەکۆمەڵی دانیشتووانی ناوچەکانی زاگرۆس و باکووری میسۆپۆتامیا بەرەو ئەورووپا و بەریتانیا ئەنجام دراون:

1- Ancient Europe Coloized by Island Hopper https://news. National Geography.com/news, 2014, farming-europe-island-genetics-neo.

2- New DNA Research Shows True Migration Route of Early Farming in Europe 8,000 years ago, Correcting Previous Theories University of Hudders Field, 2017.

3- Y-Chromosome and mt DNA Polymor in Iraq-a Crossroad of the Early Human Dispersal and of Post-Neolithic Migrations, WWW. Science direct.com.

4- Reconciling Evidence from Ancient and Contemporary Genomes: A Major Souvce for the European Neolithic Within Mediterranean Europe-The Royal Society 2017.

5- Ancient DNA From the First European Farmers in 7,500 years Old Neolithic Sites Science Daily-2005.

6- Europe and Western Asia Genetics and Population History, Mark G. Thomas, Toomas Kivisild, Lounes Chikhi and Joachim Barger.

7- A Genetic Landscape Reshaped by Recent Events: Y-Chromosomal Insights into General Asia NCBI 2002.

8- Y-Chromosome and mt DNA Polymorphisms in Iraq 2003.

9- The History and Geography of Human Genes, Princeto University Press, 1996.

10-In Search of the Genetic Foods of Sumerians 2011: A Survey of Y-Chromosome and mt DNA Variation.

11-Kjeilen, Tore. Iraq/Peoples.

12-William 2000: Iraq Old Land New Nation in Conflict.

13-Derby Shire, David 2010: Most Britons Descended from Framers Who Left Iraq and Syria 10,000 Years ago, London, Daily Mail 2012-12-10.

14-Migrants from the Near East Brought Farming to Europe.

15-Cavalli-Sforzaefal: Genetic Free of West Asia.

16-Al-Hewar Mutemeden: 2013, Historic 4313-2013

الحوار متمدن ٤٣١٣–٢٠١٣، دراسات و ابحاث في تأريخ.

بەپێی دابەشکاری ڕەگی خێزانی زمانە جیهانییەکان، هەردوو زمانی ئینگلیسی و کوردی لە لیستی بنەماڵەی زمانە هیندو- ئەورووپییەکانن:

Classification: Indo-European, Germanic, West, England

بەڵام ئەم دابەشکارییە زانستی نییە و پەیوەستە بە دۆخی سیاسی و لێکدانەوەی نزیکەی سەدەیەك پێش ئێستا و دابەشکارییەکی کورتبینە. زمانی ئینگلیسی بە ڕەچەڵەك دەگەڕێتەوە سەر زمانە زاگرۆسییەکان (Zagros Language Family)، ئەمەیان دابەشکارییەکی نوێیە و دوورە لە ڕەهەندی سیاسی و بنەمای زمانەوانیی خۆی هەیە. بۆ نموونە دوو پیتی پێکەوە لکاوی سۆمەری (Ta) لە زمانی کوردیی هاوچەرخیشدا هەمان شتە و لە زمانی ئینگلیسییشدا دەبێتە (To). بڕوانە ئەم خشتەیە:

English	Kurdish	Sumerian
To (1) in the Direction of; (2) Situated in the Direction Mentioned from; (3)-(4)-(5)-(6)-(7)-(8). Paperback Oxford English Dictionary, 2012.	Ta: from, to, for Into, to out,……. فەرهەنگی خاڵ، بەشی یەکەم، محەمەدی خاڵ	To: ta: de From, to, for Into, to out Sumerian Lexicon, John A. Halloran.

هەروەها پاشگری کردار لە زمانی ئینگلیسیدا: ing: referring to a Verbalaction, Activity, or result: Building[17]

لە زمانی کوردییشدا هەمانی یاسای پاشـگر دووبـارە دەبێتـەوە، بەڵام بە شێوەی "inn"، وە هەمان یاسای ڕێزمانیی زمانی خووریە، وەك لەم نموونانەدا دەردەکەوێت (پیتی g بەسووکی دەخوێنرێتەوە یان دیار نییە):

کردارەکان بە زمانی کوردی	واتاکەی	کردارەکان	واتاکەی
Mallin	مالّین	Brrinn	بڕین
Zanin	زانین	Hatinn	هاتین
Drrin	دڕین	Bininn	بینین
Barrinn	بارین	Halbrrinn	هەڵبڕین
Kaninn	کەنین	Krrinn	کڕین
Hallkaninn	هەڵکەنین	Bashinn	باشین

سەبارەت بە کردارە ڕابردووەکان لە زمانی ئینگلیسیدا، پاشگری "ed"یان دەچێتە سەر، لە زمانی کوردییشدا پاشگری "et"، وەك:

Kurdish Word	Meaning	Kurdish Word	Meaning
Kusht(et	کوشتت	Xrap(et	خراپیت
Brd(et)	بردت	Juan(et)	جوانیت
Krd(et)	کردت	Az(et)	ئازایت
Hat(et)	هاتیت	Bu(et)	boوویت
Bash(et)	باشیت		

[17] Paperback Oxford English Dictionary, 2012.

لەگەڵ ئەمانەشدا پاشگری پیتی س (s) لە هەندێك شێوەزاری زمانی کوردیدا هەیە کە دەچێتە سەر پیتی کۆتایی ناو یان کردارەکە وەك (بێسە – bessa) و (خاس – xass) و (مەرەخەس – marxass)، هەمان یاساش لە زمانی ئینگلیسیدا دووبارە دەبێتەوە. وەك ئەمانەی خوارەوە:

English Words	Kurdish Words	واتاکەی
Pus	Pes	کێم–پیس
Course	Couse	کۆسە کۆسە–خێرا
Corpse	Courpes	کۆرپەس–لاشە
Bliss	Blesse	بلێسەی خۆشی
Barracks	Barragass	بارەگاس
Reverse	Reuenes	ڕەوانەسکردن
Us	Uzz	من
Curse	Kurse	گۆمەزس
Cosmos	Gomos	باوانەس
Baroness	Baoness	

دەتوانرێت بە سەدان وشەی کردار کە لە نێوان هەردوو زمانی ئینگلیسی و کوردیدا هاوبەشن لە لیستێکدا ڕیك بخرێن، بەڵام هەریەك لەم زمانانە بەپێی یاسای زمانەوانیی خۆی لەناو ڕستەدا دەیانگونجێنێت، وەك:

Word	English Language	Kurdish Language
Mach Pub-pub Porn Papa Brother Ball Go	When two teams are playing Pub-bar-inn Sexual Father Brother Ball Go	When two person are kissing Pan خلتــەی خواردنــەوە پانکردنەوە، سێکسی نێـوان دوو مێ Baba: father برازا Bolle تۆپی خڕ، شتی خڕ جووڵەکردن بە لەش (قاچ)، دەم، دەست) Go

جگــە لەمانــە بڕگــەی "du" لــە زمــانی ســۆمەریدا کــە واتاکــەی هاندانی ڕۆیشتن و جووڵەیە، لە زمانی کوردیدا دەبێتە دێ (dě)، وە لە زمانی ئینگلیسییشدا دەبێتە "due"، ئەمەش بە واتای:

Expected at a certain time[18]

Sumerian Language	Kurdish Language	English Language
Du	Dě	Due

لەگەڵ سەدان نموونەی دیکە لـە نـاو و کـردار لـە هـەردوو زمـانی کـوردی و ئینگلیسـی کـە هـەمان واتـا و مەبەسـتیان هەیـە، بـەڵام بەگوێرەی یاسای ڕێزمانیی زمانەکان لە ڕستەدا بەکار دەهێنرێن.

[18] Paperback Oxford English Dictionary, 2012.

ڕێکەت نییە کاتێك بەسەر شەقامەکانی لەندەندا گوزەر بکەیت و چەندین وشەی کوردی و سۆمەری بەدی بکەیت، لە سەرتاشخانە نووسراوە "bar-bar" کە ڕەگی وشەکە سۆمەری و کوردییە و واتاکەی دەبێتە "cut" یان "cutting" کە خودی وشەی "cut"ی ئینگلیسی دیسان کوردییە و لە زمانی کوردیدا بۆ ئاماژەدان بە کەرتکردن بەکار دێت. لەسەر مالان و دوکانی چۆڵ دەنووسرێت " to let"، واتە بۆ کرێ، بە کوردییەکەی دەبێتە تا لات بێت "ta let be" کە هەمان واتا و مەبەستی بەکرێدانە. لە فرۆکەخانە "fly" دەبێتە فڕین (fring) لە کوردیدا و بەشەکانی دیکەش بەم شێوەیە:

English Language	Kurdish Language
Flying	Fring
Departure	Derchun
Arrived	Arru grten
Bench	Bench

لەنێو شێوەزارەکانی کوردانی باکووری کوردستان و خوارووی کوردستان، پیتی "و" دەبێتە "ڤ"، وە بەپێچەوانەشەوە. جگە لەم وشە هاوبەشانەی کە باس کران، چەندین وشەی دیکە هەن لە زمانی ئینگلیسیدا کە وشەی کوردین وەك:

English Language	Kurdish Language
Road	Re-Rege
Due	De
Path	Pae
Allied	Ladan

تـا ئـەو ئاسـتەی ڕسـتە بەناوبانگـە ئینگلیسـییەکەی هـاملێتی شکسپیر کە "to be or not to be"یە، لە کوردیدا دەبێتـە بـێ یـان نەبێ: be ya nabe

Ta be ya ta nabe

شایەنی لەسەر وتنە ئەم بەناوبانگەی شکسپیر هەزاران ساڵ بـەر لە ئێستا لە وێژەی سۆمەریدا وتراوە، بە دیـاریکراوی و دروسـتی لـە دەقی بنیادنانی پەرستگای خواوەند "نین–گیرِ–سوو" لە سەردەمی پاشـا "گودەیـا"دا کـە بـە "Gudea Cylinders" ناسـراون و لـە دەقەکەدا بەم شێوەیە نووسراوە:

ئافرەتێك هەبوو...هەر کەسێك بێ یان نەبێ

(ETCSL: then there was a women…who ever she was)

Woman one was who: to be or not to be[١٩]

دەتـوانین دەیـان ڕسـتەی تـەواو و ناتـەواو لـە هـەردوو زمانەکـە دروست بکەین کە هەمان واتا و خوێندنەوەیان هەیە، وەك:

Sentences-Level

Sentences English	Sentences Kurdish
To be or not to be	Ta bebi ya ta nabe
Iam running to….	Imn rakering ta…..
To bester	Ta bashter
Iam over here	Imn ham lere
Iam so….	Imn sa…..
To be let	Ta leat be
To not go	Go nakm ta…..

[19] Sumerian Cuneiform, English Dictionary, Ed Peter, 1996.

ئەگەر سەرنج بدەین لە هەندێك ناوی ئەندامەکانی جەستەی مرۆڤ و هەندێك لە نەخۆشییەکانی، دەبینین لە زمانی کوردی و ئینگلیسیدا هاوبەشن و هەمان واتا و مەبەست دەبەخشن وەك:

English Word	Kurdish Word
Body	Bayan
Eye brow	Brow
Chin	Chinage
Hand	Handk (A)
Kidney	Kilakye
Leg	Laq
Lip	Lew
Muscle	Masulke
Dentest	Densaz
Diabetes	Dabaste
Diarrhea	Darrdan
Fer	Fee
Pain	Pll
Patient	Pereshan
Piss	Pissaye
Mard	Mrdn

لیستی ئەو وشانەی بە چەند جۆرێك بەکار دێن:

١- English word in context:

word	Meaning	Alternative meaning
Row	Line of something	To row a boat
Light	Opposite of dark	Not very heavy
Trip	Journey	To fall over
duck	Type of bird	To bend / lower your head

Kurdish word in context: –٢

word	Meaning	Alternative meaning
Sher شیر Tesure (z) تیژ Tamata تەماتە Be بی	Millk Spice Tomato To be	Sawe Fast Want to do Something Type of tree

لیستی خێزانەوشە:

Word families: are normally related to each other by combination of letter pattern, grammar and meaning:
Child-childish-children-child like
And in Kurdish language meaning:
Kurdish word families are:

Word	Meaning in English	Kurdish word families
Manu Gaura Pchuk Darman Jarg Gull	Tired Great Small Medicine Flower	manu nabe (not to be tired) manuyete, manubun, manunass manubun, manukar, ….. Gauraey, gaurabun, gauram,… Gaurat, gauratr, ….. Pchkola, pchukey, pchukekan,…. Darmanxuraw, darmankrdn, Darmaney, darmandar,… Jargaw, jarg brin, jarg sutaw, jargeye,… Gully, gullaw, gul, gula

سەبارەت بە نەرێکردنی وشە یان ڕستە لە زمانەکانی کوردی و ئینگلیسیدا، ئامرازی نەرێکردن لە ناوەڕاستی کرداردا دادەنرێت، وەك:

Common regular verbs in the past tense:

English language		Kurdish language	
Past tense	Negative	Past tense	Negative
Asked Worked Called Used	Did not ask Did not work Did not call Did not use	سەر خرا ڕاپەڕین ڕۆچوون هەستی کرد	سەر نەخرا ڕانەپەڕین ڕۆنەچوون هەستی نەکرد

دووبارە ئەو وشانەی کۆتاییەکانیان لە نووسین و ئاخاوتندا وەك یەکن یان زۆر لەیەکەوە نزیکن:

Tricky endings: are word endings that sound the same or very similar but are spelled differently. Here some examples of the tricky endings in the English language and the Kurdish language:

Endings	English language	Endings	Kurdish language
Sure Ture (ch)er	Measure, treasure, enclosure, pleasure Adventure, picture, furniture, creature Teacher, richer, catcher, stretcher	Henan Dan	Pehenan, dahenan, wazhenan, zhnhenan Badan, bang dan, fredan, azardan

past tense — دەمی فەرمانی ڕابردوو

لە زمانی ئینگلیسیدا دەمی فەرمانی ڕابردوو زیاتر بەم پیت و بڕگانە کۆتاییان دێت: (ed, d, e, t, w, te)، وەك:

Walked, saw, hoped, pated, kept, ate, …

له زمانی كوردییشدا دەمی فـەرمانی ڕابـردوو زیـاتر بـەم پیـت و بڕگانه كۆتاییان دێت: (ra, du, de, te, t, e, d, ed, be, ba, wa,...)، وەك:

هـەڵیكرد، دۆزییـەوە، مردبـوو، دەسـووتێت، شـكێنرا، ڕۆیشـت، چووبا

هەنـدێك لـە فەرمانـە ڕابردووەكـان لـە زمانـەكانی كـوردی و ئینگلیسیدا بڕگەی دەستپێكردن و كۆتاییان وەك یەكن، وەك:

Verb	English word	Kurdish word
Rescue	Rescued	Resgareked
Push	Pushed	Palleda
Have	Have-Had	Haye-Habu

Trick sounds دەنگە ناسازەكان

Tricky sounds are letters (or groups of letters) that don’t sound the same as they are spelled in English language and Kurdish language:

English word	Spelling	Sound
Scheme, character, echo	Ch	K
Chauffeur, parachute, moustache	Ch	Sh
kurdish word	Spelling	Sound
Kew (where), kee (who)	Ke	K
Kasure (كەژ), Qsuret (قشت)	Sure	Sh
Mang (moon), bang (بانگ)	Ang	Man
Mandu (ماندوو)	Du	Nu
Daday (دەدەی), dabu (دەبوو)	Da	Aa

naun-prifex :بڕگەی نەرێکردن

پێشتر ئاماژەمان کرد بە نەرێکردنی ڕستە یان وشە لە زمانەکانی کوردی و ئینگلیسیدا، ئەوەی لێرەدا ئاماژەی پێ دەدرێت شێوازی نەرێکردنە بە بڕگەی "na" لە زمانی کوردیدا و بە بڕگەی "un" لە زمانی ئینگلیسیدا، وەك:

English word	Kurdish word	
Un scientific	Na scinesty	(نازانستی)
Un happy	Na halla	(ناخۆشی)
Un ease	Na esaye	(نائاسایی)
Un married	Na marriey	(نەمارەیی)
Un sound	Na sage	(ناساغی)
Un true	Na drust	(نادروست)
Un usual	Na usaye	(نائاسایی)

زۆربەی ئەو وشانەی لە زمانی ئینگلیسیدا بە بڕگەکانی (pa, pe, pl) دەست پێ دەکەن، بە هەمان شێوە و واتا لە زمانی کوردییشدا دووبارە دەبێتەوە:

Syllable: sound like a beat in a word, longer word have more than one syllable:

English word	Kurdish word	
Pack up	Pakxste	(پەکخستن)

Paddle	Palldan	(پاڵدان)
Padlock	Pakxran	(پەکخران)
Pail	Pall	(سەتڵ)
Pain	Pl	(پل)
Pal	Pallpasht	(پاڵپشت)
Pal	□	پاڵ□
Panic	Pang xuxaru	(پەنگخوراو)
Parasite	Para parst	(پارەپەرست)
Part	Pert	(پەرت)
Past	Pash	(پاش)
Passing	Pashan	(پاشان)
Pasta	Pastanew	(پەستانەوە)
Pach	Pine	(پینە)
Pay	Pedan	(پێدان)
Peel	Pel kern □	(پەلکردن)
Peculiar	Pacuo	(پەکوو)
Pedestrain	Peyasa+peyade	(پیاسە، پیادە)
Perspiration	Pereshan	(پەرێشان)
Pertinent	Peywand	(پەیوەند)
Petal	Palek	(پەلك)
Piece	Parches	(پارچەس)
Pierce	Piey krdn	(پیاکردن)
Pillar	Paya	(پایە)

Piss	Pissay	(پیسایی)
Place		
Plan	Pilan	(پیلان)
Plea	Palp	(پەڵپ)
Plcase	Pewest	(پێویست، تکا)
Poison	Pesbun	(پیسبوون)
Pope	Pape	(پاپە، بابە)
Portion	Bash	(بەش)
Postpone	Pakxstn	(پەکخستن)
Poultry	Palury	(پەلەوری)
Pray	Paranawa	(پاڕانەوە)
Pregnant	Prkrdn	(پڕکردن)
Preserve	Parastn	(پاراستن)
Pressure	Pastan	(پەستان)
Punish	Pan	(پەن)
Pus	Pess	(پیس)
Push		(پاڵ)
Piece	Parches	(پارچەس)
Pierce	Piey krdn	(پیاکردن)
Pillar	Paya	(پایە)
Piss	Pissay	(پیسایی)

نموونـەی دووەم سـەبارەت بـە وشـە هاوشـێوەکان لـە هـەردوو زمانـەکانی کـوردی و ئینگلیسـیدا لـە بڕگـەی سـەرەتای وشـەکاندا هەمان واتا و مەبەستن، مەبەست تەنیا لە بەکارهێنانیان لـە ڕسـتەدا دەگۆڕێن، وەك:

syllables of:di, de, da :بڕگەکانی

English word	Kurdish word	
Damp	Damrkandn	(دامرکاندن)
Dare	Dawere	(دەوێرێ)
Dash	Darche	(دەرچە)
Dawn	Dakawt	(داکەوت)
Decade	Deya	(دەیە)
Defeat	Deshkene	(دەشکێنێ)
Delete	Derkerdn	(دەرکردن)
Demon	Dewo	(دێو)
Dentist	Densaz	(دانساز)
Departure	Derchun	(دەرچوون)
Deport	Derperan	(دەرپەڕان)
Deportation	Derperanden	(دەرپەڕاندن)
Derail	Derdan	(دەردان)
Derivation	Detashin	(داتاشین)
Despair	Dest spe	(دەست سپی)
Diarrhea	Diardan	(دەردان)

Diary	Diarnaman	(دیارنەمان)
Digest, diminish, dip	Dichun	(داچوون)
Disable	Distepache	(پاچەدەستە)
Discount	Dashcan	(داشکان)
Do	Daka, day	(دەکا، دەی)
Down	Danan	(دانان، دانەواندن)
Dozen	Daste	(دەستە)
Droop	Dlop	(دڵۆپ)
Drug	Derman	(دەرمان)
Dummy	Damamk	(دەمامك)
Duplicity	Durw	(دووڕوو)
Dual	Duan	(دووان)
Due	De	(دێ)

لە کۆتایی ئەم باسەدا پێویستە ئاماژە بە دوو خاڵی گرنگ بدەم، یەکەمیان دەربارەی هەندێك خاڵی ناڕۆشن و ئەڵقەی ونبووە لە بابەتی مێژووی کۆچی بەکۆمەڵی خێڵە کوردییە کۆنەکانی چیاکانی زاگرۆس و کەنارەکانی هەردوو ڕووباری دیجلە و فوڕات، کە مەودایان هەزاران کیلۆمەترە و بەناو چەندین زمان و کولتووری جیاوازدا تێپەڕ بوون لە ماوەی چەندین سەدەی ڕابردوو کە دەکاتە هەزاران ساڵ.

بۆیە ڕەنگە لە داهاتوودا و بە هۆی لێکۆڵینەوەکانی مێژوونووسان و شوێنەوارناسان، چەندین ئەڵقەی ونبووی مێژووی ڕابردوو کە ئێستا شاراوەیە، بدۆزرێنەوە.

هەروەها دەربارەی فەرهەنگی زمانەوانی و وشە و دەستەواژە لەیەکچووەکان، لێکۆڵینەوەیەکی تایبەت و سەربەخۆی دەوێت کە یەکبەیەکی وشە هاوشێوە و هاوواتاکانی هەردوو زمانەکانی کوردی و ئینگلیسی شی بکرێنەوە و ئیتۆلۆجیای ڕەگی وشەکان باس بکرێن و ڕێك بخرێن.

گەر لەم کورتەهەنگاوەدا کەموکورتییەك هەبێت، تەنیا مەبەست لێی هەنگاوێکی سەرەتاییە و دەرخستنی بوونی پەیوەندیی زمانەوانی و کولتوورییە کە هەندێك لەوانە خراونەتە ڕوو. وەك بینیمان لە وشەیەکدا تەنیا پیتێك یان دوو پیت، بڕگەیەك یان دوو بڕگە ڕەنگە لەیەك بچن، بەڵام لە کاتی خوێندنەوە و لێکدانەوەی واتاکانیان، نزیکایەتی و بوونی پەیوەندی هەست پێ دەکرێت.

لە ئێستاشدا بە هۆی تێپەڕبوونی دەیان سەدە و مەودای هەزاران کیلۆمەتر و جیاوازیی فەرهەنگ و زمانەوانی، ئاساییە هەست بە بۆشایی زمانەوانی بکرێت، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا هێشتا تا ڕادەیەکی باش ڕەگوڕیشەی پاراستووە. ئەم توێژینەوەیەش مشتێکە لە خەرمانی زمانەوانی و کولتووری هاوبەشی کۆن و نوێ.

هەڵبژاردەیەکی هەندێ لە وشە لەیەکچووەکانی هەردوو زمانی کوردی و ئینگلیسی:پیتی(A) بەمانای ئەڵتەرناتیف یەت

English word	Kurdish word	
A	A: ئامرازێکی نەناسە: ئەی چۆن، ئەی کەوایە، ئەی نەئەبوو	
Abbreviate	Abbret	(ئەبڕێت)
Abridge	Aebre	(ئەیبڕێ)
Ache	Aesh	(ئێش)
Add	Qatt	(قات، خستنەسەر)
Agree	Agadaree (A)	(ئاگادار، ئەزانێ)
Allergy	Allbunewa	(ئاڵبوونەوە)
Angry	Agry (A)	(ئەگری، گڕەگڕ)
Any	Hane	(هەنێ)
Anybody	Hane bayan	(هەنێ بەیەن)
Arrest	Rradest (A)	(ڕادەست)
Arrival Arrive	Arrawbun (ئاراو	(بوونەوە)
Assure	Ssurbun (A)	(سووربوون)
At	Kat (A)	(کات)
Attack	Attek (A)	(ئەتك)
Autumn	Tum (A)	(تەم، تەماوی)
Away	Awewa (A)	(ئەوێوە)

English word	Kurdish word	
B		
Baby	Babe	(بەبە)
Back	Bedua (A)	(بەدوا)
Backward	Dua kawt	(دوا کەوت)
Bad	Bad	(بەد)
Badly	Bady	(بەدی)
Ball	Bolle	(بۆڵە)
Band	Ban	(بەن)
Bandage	Ban pech	(بەنپێچ)
Bandit	Band	(بەند)
Banister	Bani stare	(بانی ستارە)
Bank	Baneser	(بانەسەر)
Banquet	Banqut	(بان قوت)
Barbar	Br br (A)	(بڕ بڕ)
Bare	Barella	(بەرەڵا)
Bark	Barg	(بەرگ)
Baron	Paydarn	(پایەدارن)
Barren	Bebarr	(بێبەر)
Barrier	Barrbast	(بەربەست)
Battle	Pallwan	(پاڵەوان)
Be	Be	(بێ)
Become	Bebun	(بەبوونهاتن)
Beer	Beer (A)	(بیر)

Baggar	Bedar	(بێدار)
Belief	Berwa (A)	(بڕوا)
Best	Bash (A)	(باش)
Bind	Band	(بەندکردن)
Bizarre	Bezarr	(بێزار)
Black	Reshbalack	(ڕەشبەڵەك)
Blow	Pall	(پاڵ، زرمە)
Blue	Bul bul (A)	(بۆڵەبۆڵ)
Body	Bayan	(بەیەن)
Boiling	Bolle boll, belle bell	(بۆڵەبۆڵ، بڵەبڵە)
Bold	Ban kerd	(بەندکردن)
Bond	Band	(بەند)
Bone	Bayan	(بەیەن)
Bore	Bore	(بۆرە، بێزار کەر)
Boring	Boreye	(بۆرەی بێزارکەری)
Born	Bun	(بوون)
Bother	Bezar	(بێزار)
Box	Boul	(باوڵ)
Branch	Bash	(بەش)
Break	Brandn (A)	(بڕاندن)
Bridge	Prd	(پرد)
Brisk	Briske (A)	(بریسکە، خێرا)
Brow	Brow	(برۆ)

Brother	Bra-braza (A)	(برا، برازا)
Bubble	Bulq	(بڵق)
Build	Baladan	(باڵادان، باڵا)
Bull	Bullh (A)	(بڵح، گا)
Bush	Push	(پووش)
Business	Basergan	(بازرگان)
Busy	Buzar	(بێزار، سەرقاڵ)
But	Ballam	(بەڵام)
Buy	Payda	(پەیدا)
By	Ly	(لای)
Bench	Benache (A)	(بنەچە)

English word	Kurdish word	
C		
Cap	Capr	(کەپر)
Cat	Cate	(کتە)
Caravan	Caruan	(کاروان)
Career	Care	(کارە–پیشە)
Case	Keshe	(کێشە)
Cashier	Kase	(کاسە)

Castle	Kalla	(قەڵا)
Cavern	Kun	(کون)
Cavity	Cuney	(کونی)
Cease	Cease	(سیسبوون)
Chair	Chichkan	(چیچکان)
Channel	Cham	(چەم)
Charity	Chakary (A)	(چاکەری)
Chat	Chat-chat	(چاتە چات)
Chatter	Chpe	(چپە)
Check	Chakrdn	(چاککردن)
Chin	Chanage	(چەنەگە)
Chew	Juen	(جوێن)
Chick	Chichk	(چیچك)
Chirp	Chrike	(چریکە)
Churlish	Chless	(چلێس)
Clop	Chapla	(چەپڵە)
Clown	Clawchi	(کلاوچی)
Coach	Coach	(کۆچ)
Coat	Caul	(کەوڵ)
Cock	Callsher	(کەڵەشێر)
Cajole	Gauje	(گەوجە)
Calculate	Cocurwa	(کۆکەرەوە)

Cancel	Canerdan	(کەناردان)
Cancer	Casbun (A)	(کاسبوون)
Common	Comal	(کۆمەڵ)
Community Commonalty	Commalayty	(کۆمەڵایەتی)
Cook	Coolaw	(کوڵاو)
Cooking	Coolin	(کوڵین، کوڵان)
Corpse	Corpe	(کۆرپە)
Cost	Coye	(کۆیی)
Cough	Couke	(کۆکە)
Court	Cout	(کۆتکردن)
Cry	Gre	(گری)
Creak	Cre	(کرە–کرە)
Curve, Crook	Curr	(کوڕ (بوون))
Curse	Kuse	(خێسە، نەفرەت)
Cushion	Gushe	(گۆشە)
Cut	Cart	(کەرت)
Cutter	Cart ker	(کەرتکەر)
Collect	Callec	(کەڵەککردن)
Color	Cala	(سوورکەڵە)
Column	Collaka	(کۆڵەکە)
Come	Came came	(کەمە–کەمە)

English word	Kurdish word	
D		
Dad	Dada	داده، کەس، بەخێوکەر
Damp	Damrkan	(دامرکان)
Dark	Tarik	(تاريك)
Dash, Dart	Darchun	(دەرچوون)
Dawn	Dakut	(داکەوتن)
Day	De (A)	(دێ، ڕۆژدێ)
Dead	Damre	(دەمرێ)
Decade	Deya	(دەیە)
Deed	Det	(دێت)
Demon	Dew	(دێو)
Dentist	Dansaz	(دانساز)
Departure	Derchu	(دەرچوون)
Deport	Derperan	(دەرپەڕان)
Despair	Destspy	(دەست سپی)
Diabestes	Dabesta	(دابەستە)
Diaper	Daiparo	(دای پەڕۆ)
Diarrhoea	Dardan	(دەردان، سکچوون)
Diary	Diarnman	(دیارنەمان، بیرەوە)
Discount	Dashkan	(داشکان)

Do	Day	(دەی بۆ کردن)
Down		
Downward	Danan	(دانان)
Drape	Danwandn	(دانەواندن)
Draw	Daposhin	(داپۆشین)
Drawback	Dro (A)	(درۆ)
Droop	Dloue	(دلۆپە)
Drum	Dahul	(دەهۆڵ)
Dual	Duane	(دووانە)
Due	De	(دێ)
Dummy	Damamk	(دەمامك)

English word	Kurdish word	
E		
Earth	Ard	(ئەرد)
Easily	Asany	(ئاسانی)
East	Aso	(ئاسۆ، هەڵهاتن)
Edge	Lech	(لچ، قەراغ)
Eight	Hashy	(هەشت)
Eve, Evening	Evare	(ئێڤاری)
Excellency	Excuk	(ئێسكسووك)
Eyebrow	Aberow	(ئەبرۆ)

English word	Kurdish word	
F		
Failed, Fail	Fell	(فیڵ)
Faith	Fee	(فیێی ئایینزایی)
Fake	Fakufeek	(فاکوفیك)
Fall	Frte (A)	(فرتە، دەرپەڕین)
Fan	Fenk	(فێنککەرەوە)
Fast	Fske	(فسکە)
Fault	Fell	(فیڵ)
Fear	Fê	(ترس)
Feat	Qeat	(قیت، جوامێر)
Felon	Felawe	(فێڵاوی)
Felony	Fish(kr) (A)	(فیشکردن)
Fever	Fĕ	(تای بەرز)
Fierce	Mist	(مست، مشت)
Fist	Flakat	(فەلاکەت)
Flight, fly, flying	Freenn (A)	(فڕین)
Food	Qoot (A)	(قووت)
Free	Fske	(فسکە)

English word	Kurdish word	
G		
Game	Game	(گەمە)
Gallant	Gallegat (A)	(کەڵەگەت)
Gaunt	Gaurne	(گورنە)

Gay	Gayen	(هاوڕەگەزبازی)
Germ	Qerm	(کێم، جەراعەت)
Get	Gerten	(گرتن)
Get into, Get in	Geing	(گەین، گەیشتن)
Glide	Glau (A)	(گلاو)
Gorge	Qurg	(قوڕگ)
Gouge	Joge	(جۆگە)
Go	Go (krdn)	(گۆکردن)
Goat	Gauat	(گەواد، پیرە پیاوی حیز)
Gone	Gone	(گۆنە، بەدیزە، لەدەستچوو)
Goose	Gaze	(قاز)
Great	Gaura	(گەورە)
Grievance, Grief, Grieve	Gre	(گرێ، خەم، دڵتەنگی)
Grip	Girten	(گرتن)
Guard, Guardian Guerilla	Gurd	(گورد، گوتی گارد)
Guest	Gast	(گەشت، میدانی)

Guilty	Gelety	(گێلێتی، تاوانبار)
Gush	Gaeshten	(گەیشتن)
Gust	Gasten	(گەستن، چێژ)

English word	Kurdish word	
H		
Hand	Handek	(هەندێك – بە دەست نیشاندان)
Hang	Haluas	(هەڵواس)
Happen	Hatenbun	(هاتنەبوون)
Happy	Harra	(هەرا و خۆشی)
Harass	Harasan	(هەراسان)
Has	Hasyete	(هەسییەتی)
Here	Ehere	(لێرە)
Horde	Hordu	(هـۆردوو)
Have	Hate (A)	(هەتە)
Heat-hot	Hetaw	(هەتاو)
Hey	Heay	(هێی)
Hit	Hatk	(هەتك)
Hitch	Hatche	(هەچە–بۆ سواربوون و دەرچوون)
Holder	Halgr	(هەڵگر)

Honey	Haneguin	(هەنگوین)
How	How (A)	(هۆ)
However	Harwha	(هەروەها، هەر چۆنێ)
Hurry	Harre	(هەڕە)
husband	Hasbeny	(هەزبەنی، شوێنکەوتەی کەسێ)

English word	Kurdish word	
I		
I	Imn	(ئەمن)
it	Ita	(ئەوەتا، بۆ شت)

English word	Kurdish word	
J		
Jaw	Juen	(شەویلگەی جوین)
Jawbone	Baen juen	(بەیەنی جوین)
Jealous	Jelles	(چلێس، حەسوود)
Jealousy	Jellesy	(چلێسی)
Joint	Jout	(جووت)
Juvenile	Juanele	(جوانیلە)
Jangle	Juangal	(جەنگەڵ، بێشە)

English word	Kurdish word	
K		
Knee	Aznoo	(ئەژنـۆ)
Know	Zana	(زان، زانا)

English word	Kurdish word	
L		
Laugh	Laf	(لافوگەزاف)
Lick	Lick (krdn)	(لیککردن، لێستنەوە)
Lullaby, Lie	Lie laya	(لایلایەی خەوتن)
Lip	Leu	(لێو)
Lord	Lort	(لۆرتی دەسترۆیشتوو)
Loser, Lose	Lus	(لوس، ساف، لەدەستچوو)
Loop	Lu	(لوو، گرێ)

English word	Kurdish word	
M		
Matt	Matt	(مات)
Mate, Meet-Meeting	Met-Mitray	(کتومت، ئایینی میترایی، هاوڕێیەتی)
May, Maybe	Pay	(پەیپێبردن)

Me	Mn-Men	(من)
Me too	Mn dumm	(من دووەمم)
Meaning, Mean	Mana	(مانا–ی)
Mom, Mommy	Mama	(بانگکردنی دایك بۆ شیردان)
Moon	Mang	(مانگ)
Moonlight	Lalay mang	(لەلای مانگ)
Mord	Mrdn	(مردن)
Muscle	Masulke	(ماسوولکە)
My	Mne	(منە)
Magician Magic	Mugan	(تیرەی موگانی ئایینی کۆن، ئەفسانەییەکان)
Malice	Malos	(مالۆس)
Marry, Married	Maraye	(مارەیی، مارەکردن)

English word	Kurdish word	
N		
Nail	Ninok	(نینۆك)
Nanny	Nane	(نەنە)
Nation	Natawa	(نەتەوە)

Neigh	Nalin	(ناڵین)
Nest	Nesht	(نیشتەوە)
Never	Nebe	(نابێ)
New	Nwe	(نوێ)
Newborn	New bere	(نوێ بەرە)
Nine	Nou	(نۆ)
Nineteen	Nozda	(نۆزدە)
Ninety	Nawa	(نەوە)
No	Na	(نا)
None	Na	(نا)
Noon	Loch	(لۆچ)
Not	Naunatora	(ناوناتۆرە)
Notch	Naw	(ناو – ڕێزمان)
Notoriety	Neubalek	(نوێ باڵق)
Noun	Ninok	(نینۆك)
Nubile	Nane	(نەنە)

English word	Kurdish word	
O		
One, Once	Ownek	(وانێك)
Out	Auale	(ئاواڵە)

English word	Kurdish word	
P		
Pack	Parkrn	(پڕکردن)
Pack up	Pak kut	(پەك کەوت)
Paddle	Paldan	(پاڵدان)
Pail	Pall	(پەل، سەتڵ)
Pain	Pll	(پل، ئازار)
Pal	Pal dan	(پاڵدان، برادەر)
Pan	Pall	(پەل، پان)
Part	Part	(پەرت)
Particle	Partek	(پەرتێك)
Partner	Partekan	(پەرتەکان)
Pass	Pash	(پاش)
Passing	Pashang	(پاشەنگ)
Pasta	Pastanwa	(پەستانەوە، هەویری پەستاو)
Pastime	Past apst	(خولیای بەردەوام)
Patchy, Patch	Pene	(پینە، پەڵەی)
Payment, Pay	Pedan	(پێدان)
path	Peada	(پیادە)
Peculiar	Pecu	(پەکوو)
Pedle	Pedan	(پەیدان)
Pedestrian,	Peasakar	(پیاسەکەر)
Peel	Pal(krdn)	(پەلکردن)

Peer	Pekewe	(پێکەوە)
Phlegm	Chlm	(چڵم)
Piece	Parches	(پارچەس)
Pillar	Paya	(پایە)
Piss	Pissaye	(پیسایی)
Place	Pla	(پلەی شوێن)
Plane	Pilan	(پیلان)
Plea	Palp	(پەڵپ)
Please	Pewest (A)	(پێویست)
Poison	Pisbun	(پیسبوون)
Pope	Babe	(بابە)
Popular	Barblau	(بەربڵاو)
Portion	Bash	(بەش)
Poultry	Paluary	(پەلەوەری)
Prayer, Pray	Paranawa	(پاڕانەوە)
Protect	Parezgar	(پارێزگار)
Propel	Palpenan	(پاڵ پێوەنان)
Pus	Pies	(پیس)
Parch	Dapach	(داپاچین)
Partial	Pasal	(پاشەڵ)
Per	Ber(kut)	(بەر کەوت)
Push	Pull	(پاڵ)
Punish	Pan	(پەن، تەمێکردن)

English word	Kurdish word	
Q		
Quest	Xwast	(خواست)

English word	Kurdish word	
R		
Rainy	Barany	(بارانی)
Raisin	Ras (A)	(ڕەز، مێـو، کشمیش)
Ran	Rakrn	(ڕاکردن)
Rather	Rade	(ڕادەیەك)
Raw	Xaw	(خاو)
Really, Real	Rast	(ڕاست، ڕاستی)
Renown	Nawdar	(ناودار)
Right	Rawa-Rast	(ڕەوا، ڕاست)
Road	Re	(ڕێ)
Root	Rag	(ڕەگ)
Route	Rega	(ڕێگا)
Rove	Rave	(ڕاڤـە، گەڕان)
Row	Rerow	(ڕێڕەو)

Rude	Beru	(بێڕوو)
Rule	Roll(ger)	(ڕۆڵگێڕ)

English word	Kurdish word	
S		
Star	Astera	(ئەستێرە)
Start	Sareta	(سەرەتا)
Sad	Sard	(ساردوسڕ)
Salt	Suer	(سوێر)
Salute	Selau	(سڵاو)
Say	Qsay	(قسەی)
Science	Sanest	(زانست)
Send	Shand	(شاند)
Shame	Sharm	(شەرم)
Shape	Shewa	(شێوە)
Shepherd	Shuan	(شوان)
Shoe	Sol	(سۆل)
Shoulder	Shan	(شان)
Shut	Shadau	(شەداو، داخستن)
Shy	Sharmn	(شەرمن)
Slap	Shlpa	(شلّپە)

Soot	Sutu	(سوتو)
So	Sa	(سا ئاوها)
Song	Srwd	(سروود)
Soon	Zoo	(زوو)
Sore	Besou	(بەسۆ)
Sparrow	Pasarry	(پاساری، چۆلەکە)
Speaker, Speak	Pesse	(پیسە پیس، پیسەکەر)
Spinach	Spenax	(سپێناخ)
Spy	Spa-spa (A)	(سپەسپکەر)
Squirrel	Smora	(سمۆرە)
Stay	Sest	(سست)
Steady	Sesty	(سستی)
Sure	Sur	(سووربوون)
Surprising	Sursurhenar	(سەرسوڕهێنەر)

English word	Kurdish word	
T		
Their	Sĕ	
Tiger	Tir (A)	(تیر، تیژ)
Time	Tamen	(تەمەن)
Toss	Tauss (A)	(تەوسدان،

		(قسەهاویشتن)
Twin	Dwane	(دووانە)
Tow	Dwo	(دوو)
Tiara	Tara	(تارا)

English word	Kurdish word	
U		
Ugly	Guly	(گولی، ناشرین)
Unit	Yake	(یەکە)
Un married	Namaraye	(نەمارەکراو)

English word	Kurdish word	
W		
Want	West	(ویست)
Warm	Garm	(گەرم)
Was	Awsa	(ئەوسا)
Way	Awey	(ئەویَ)
Where	Qwher	(کویَ)
Which	Ch	(چ)
Whirl	Whel	(ویَلّ)
Who	Who	(هۆو)

English word	Kurdish word	
Y		
Yeah	Wayeah	(وایە)
Yet	Esta	(ئێستا)

English word	Kurdish word	
Z		
Zap	Xp	(خپکردن)
Zip	Zre	(زرێ)

نەخشەی بەریتەنیا/بەری تاك

شوێنی بەریتاك لەلای ئەورووپاوە

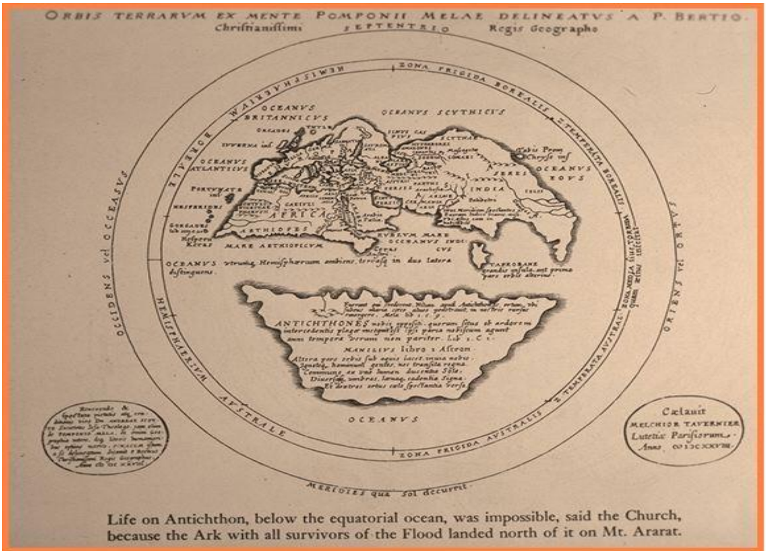

Ricostruzione, da parte di Petrus Bertius, secolo XVII, del mondo secondo l'immaginazione di Pomponio Mela. 1

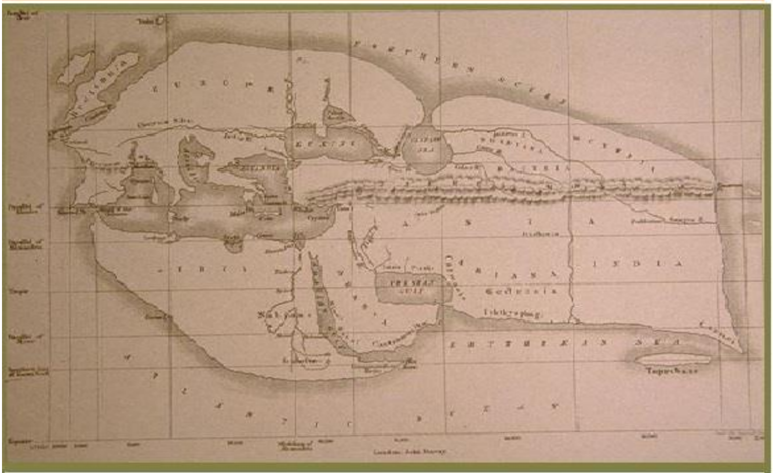

Ricostruzione della carta di Eratostene 2

شوێنی بەریتەنیا لەلای ئەورووپاوە

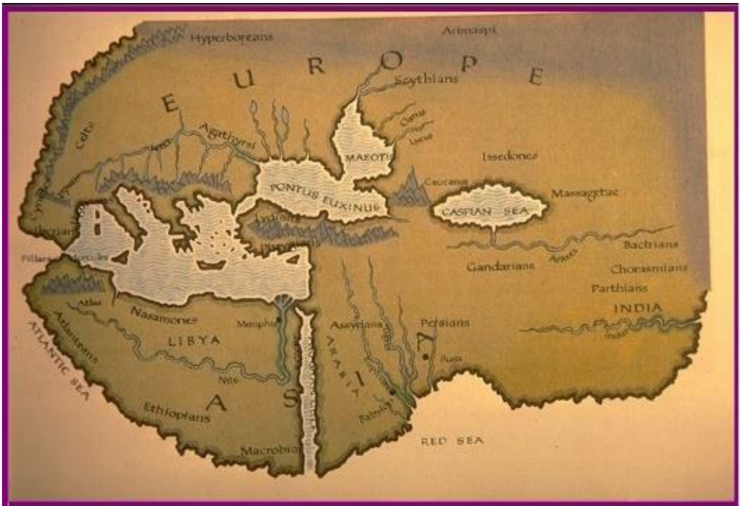

L'ecumene di Erodoto 3

Una mappa mundi a foglio singolo, detta di Agatodemo, attualmente al British Museum, facente parte (probabilmente) di un manoscritto greco del "Geographia" del secolo XIII, conservato presso il monastero di Vatopedi. 4

Cylinder seal,ca. 16th–15th century BC, Mitanni

Cylinder seal, ca. 1500–1350 BC, Mitanni

پەیکەری خواوەندی میترا لە دەمی قوربانیدان

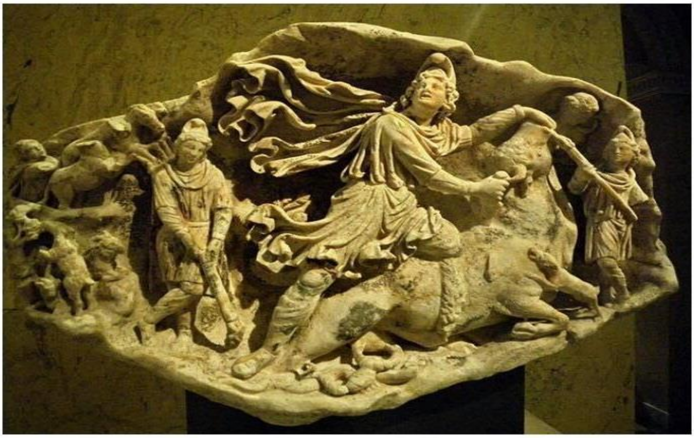

A Roman tauroctony relief from Aquileia (c. 175 CE; Kunsthistorisches Museum,

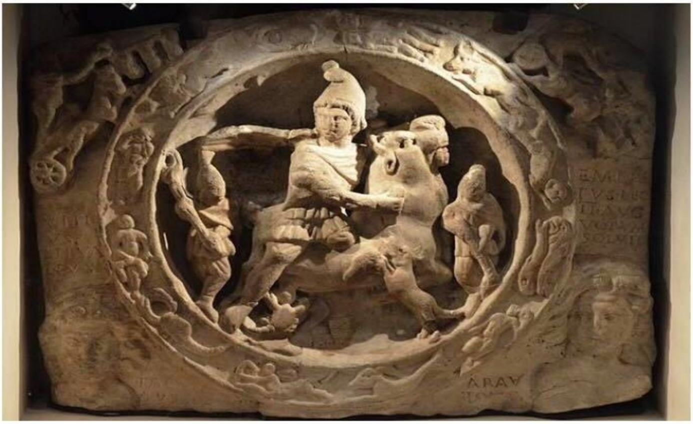

White marble relief depicting Mithras slaying the bull, found at the Walbrook site and on display at the Museum of London

پەیکەری خواوەندی میترا بەجیا لە خۆرهەڵاتی کوردستان و ئەورووپا

4th-century relief of the investiture of the Sasanian king Ardashir II. Mithra stands on a lotus flower on the left holding a barsom.

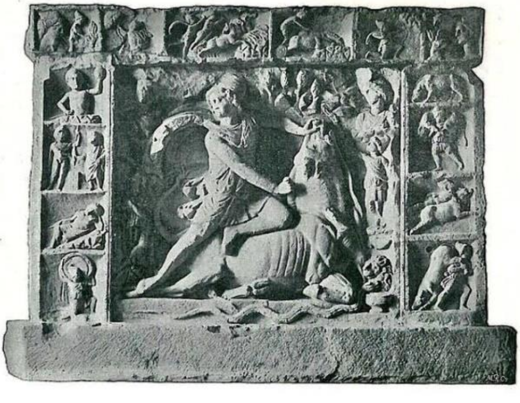

Relief of Mithras as bull-slayer from Neuenheim near Heidelberg, framed by scenes from Mithras' life.

کوشتن و هەڵواسین لەلایەن ئۆردووی ئاشوورییەکانەوە

پرۆسەی سەربڕین و قڕکردن لە سەردەستی ئۆردووی ئاشوریەکان

ئۆردوی ئاشوریەکان ئەنجامدانی کەوڵ کردن و سەربرین

کەڵەکە بەرد stones collect

مەمەس - Mumec

Britannia:1607, Saxton,William Kip&WilliamHole

لیستی سەرچاوەکان:

١- Paperback Oxford English Dictionary, 7th edition,

٢- Maurice Waite (ed), 2012.

٣- Canliffe, Barry, Oxford UK., 2012.

٤- Sumerian Cuneiform English Dictionary, Ed Peter.

٥- Xall Dictionary, 1-p273

فەرهەنگی خاڵ، بەشی یەکەم.

٦- Edward James: Professor of Medieval History at University College Dublin, 2011.

٧- Marshal Cavendish, Ireland and United Kingdom, London, 2010.

٨- WWW.bbc .co.Uk/History/Roman Religion Gallery, by Nigal Pollard, Ph. D., 2011.

٩- Overview: Iron Age, 800 BC.-AD.

١٠- Ancient History at University of Wales

١١- WWW. Grammarly.com: Kurdish Grammar, by Bryar Aueze

ڕێزمانی کوردی، مامۆستا بڕیار عوێزی.

١٢- National Carriculum, English Revision Guide, 2016, Catherine Casey.

١٣- Robert Cavendish (ed), Legends of the World, London, 1982.

١٤- Manfred Clauss, The Roman Culturof Mithras: The God his Mysteries, trs. Richard Gordon, Edinburg, 2000.

١٥- Sumerian Lexicon, by John A. Halloran.

١٦- The Pennsylvania Sumerian Dictionary, by Babylonian Section of the University of Pennsilvania .

١٧- The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, by The Faculty of Oriental Studies, University of Oxford.

١٨- Sumerian Language, English Wikipedia Article.

١٩- Daniel A. Foxvog, Introduction to Sumerian Grammar.

٢٠- Sumerian Grammar Lessons, A Wikibook Project.

٢١- Kategorie: Sumerisch, The Sumerian Category of Articles in the German Wikionary.

٢٢- فرانتس كۆمۆن، نهێنییەكانی ئایینی میترایی.

٢٣- Kikkuli, 1345 BCE, Training the Chariot Horse, 2012.

٢٤- A. Nyland, Ph. D., The Kikkuli Method of Horse Training, 1993.

٢٥- H. M. Gardy, Ph. D., Qutabi Dictionary.

د. هۆشەنگ محەمەد گەردی، فەرهەنگی قوتابی

٢٦- DK: (Digital Cuneiform), Digital Keilschrift, Johannes Bergerhausen, Verlag Herman Schmidt, Mianz Fontdesion: Johannes Bergerhausen, Anderea Krause, Stefan Pott.

٢٧- قواعد اللغة السومرية، د. فوزي رشيد، ٢٠٠٩.

٢٨- گیرنۆت ڤـێلهام، شارستانیەت و مێژووی خوورییەكان، ١٩٨١.

وێنەکان و نەخشەکان:

أ- نەخشەکان

Roman Cartography First Century AD.-١

Eratosthenes (276-195 BC)-٢

Map of Erodoto -٣

Map of Agatodemo-٤

ب- وێنەکانی میترا

Tauroctony in kunisthistorisches museum, Vienna.-١

Historical View of Heidelberg-٢

Tape-Bestun: Mithra, Shapur II, Ahura Mazda, -٣
Julia (Romanem Peror) Downing.

British Museum of London.-٤

ت- وێنەکانی مۆری لوولەیی

The Met: Metropolitan Museum of Art.-١

پ- وێنەکانی نەخشەی کۆچ بەرەو ئەورووپا

En Wikipedia.org/Anatolian Hypothesis

بەرهەمی داهاتوی نوسەر :

شارستانیەتی چیلکە

هاوتایی زمانی سۆمەری لەتەک زمانی کوردی دا

بابەتێکی مێژویی ڕێزمانییە لە ٢٨٠ لاپەڕەی قەبارەگەورەدا

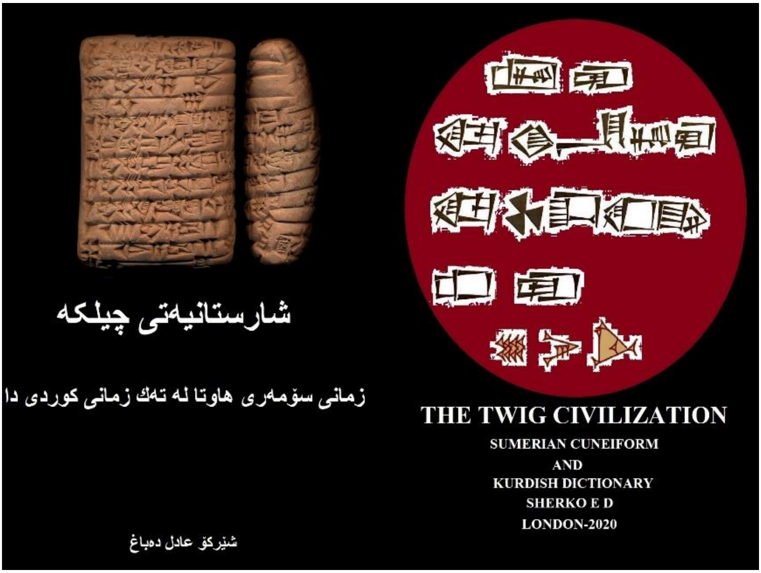

About
The origins of
Britain & English

ethnology & etymology

Sherko E D
2019 London